

บทที่ ๓

หลักจริยศาสตร์การดำรงอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์สี่เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ

บทนี้ผู้วิจัยมีประเด็นที่จะศึกษาวิจัยดังนี้คือ ความหมายการดำรงอยู่ ความหมายกลุ่มชาติพันธุ์ จริยศาสตร์ด้านความเชื่อ พิธีกรรม และวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ จริยศาสตร์ : วิถีชีวิต พิธีกรรมของชนสี่เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ ดังมีรายละเอียดที่ผู้วิจัยจะศึกษาดังต่อไปนี้

๓.๑ ความหมายการดำรงอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์

๓.๑.๑ ความหมายของการดำรงอยู่

พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา ไทย-อังกฤษ ได้ให้ความหมาย existence การดำรงอยู่ หมายถึง การที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีอยู่ หรือดำรงอยู่ โดยขึ้นอยู่กับกาลเทศะหรือไม่ขึ้นอยู่กับกาลเทศะก็ได้^๑

เจษฎา ทองรุ่งโรจน์ พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา ไทย-อังกฤษ ได้ให้ความหมาย existence การดำรงอยู่ ความมีอยู่ ความเป็นอยู่ สภาวะของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีอยู่หรือดำรงอยู่ โดยขึ้นอยู่กับหรือไม่ขึ้นอยู่กับกาลเทศะก็ได้^๒

สรุปความหมายคำว่า การดำรงอยู่ หมายถึง สภาวะหรือสภาพความมีอยู่ของสิ่งที่มีชีวิตและสิ่งที่ไม่มีชีวิต เช่น คน สัตว์ สิ่งของฯ เป็นต้น แต่ในที่นี้หมายถึงสภาวะความเป็นอยู่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของคนนั่นเอง ในการดำเนินชีวิตโดยทั่วไปของคนจะมีลักษณะความสัมพันธ์ในหลายๆ มิติ เช่น ความสัมพันธ์ของคนกับคน ความสัมพันธ์ของคนกับสิ่งแวดล้อมและความสัมพันธ์ของคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นต้น คนได้สร้างความสัมพันธ์ขึ้นมาเพื่อที่จะประพฤติปฏิบัติในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันเรียกว่าแนวปฏิบัติ จะเห็นว่าการดำรงอยู่ของคนจะมีแนวปฏิบัติที่ดีในการดำเนินชีวิต

๓.๑.๒ ความหมายของกลุ่มชาติพันธุ์

ชาติพันธุ์ (Ethnicity) คือ กลุ่มคนที่มีจุดกำเนิดของบรรพบุรุษร่วมกัน มีขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นแบบแผนเดียวกัน รวมถึงมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม เชื้อชาติและสัญชาติสอดคล้องกัน สำหรับผู้คนที่อยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน มักมีความรู้สึกผูกพันทางสายเลือดและทางวัฒนธรรมพร้อมๆ กันไป โดยเป็นความรู้สึกผูกพันที่ช่วยเสริมสร้างอัตลักษณ์ของบุคคลและของชาติพันธุ์ และในขณะเดียวกัน ก็สามารถเร้าอารมณ์ความรู้สึกให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าผู้ที่อยู่ในกลุ่มชาตินั้นนับถือศาสนาเดียวกัน หรือได้รับอิทธิพลจากกระบวนการกล่อมเกลாத่างสังคมแบบเดียวกัน^๓

^๑ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา ไทย-อังกฤษ, (กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภการ พิมพ์, ๒๕๕๘), หน้า ๓๕.

^๒เจษฎา ทองรุ่งโรจน์, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา ไทย-อังกฤษ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โปแดง, ๒๕๕๗), หน้า ๖๘.

^๓อมรา พงศาพิชญ์, วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๕๗.

ชาติพันธุ์ คือ สิ่งที่แสดงถึงพื้นฐานความเป็นมนุษย์ในแต่ละเชื้อชาติและแสดงถึงวิวัฒนาการของระบบสังคมการเมือง โดยในแต่ละภูมิภาคมักประกอบไปด้วยกลุ่มคนหลากหลายเผ่าพันธุ์ โดยแต่ละเชื้อชาติก็จะมีวัฒนธรรมและประเพณีที่สืบทอดมาเป็นของตนเอง ซึ่งจัดว่าเป็นสืบทอดทางชาติพันธุ์ของมนุษย์อย่างหนึ่งและเป็นความงดงามของสังคมโลกที่ประกอบไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย^๔

คำว่า ชาติพันธุ์ ประกอบด้วยคำว่า ชาติ กับ พันธุ์ ชาติ หมายถึง กลุ่มชนที่อยู่รวมกันเป็นประเทศ มีความรู้สึกผูกพันรับผิดชอบร่วมกันในเรื่องภาษา ประวัติศาสตร์ความเป็นมา และวัฒนธรรมหรืออยู่ในปกครองรัฐบาลเดียวกัน พันธุ์ หมายถึง เชื้อสาย วงศ์วาน เทือกเถาเหล่ากอ ชาติพันธุ์ (อ่านว่า ชาต-ติ-พัน) กลุ่มชาติพันธุ์จึงหมายถึงกลุ่มคนที่อยู่ในประเทศใดประเทศหนึ่ง และมีวัฒนธรรมร่วมกัน มีขนบธรรมเนียมประเพณีและภาษาพูดเดียวกัน ทั้งมีความเชื่อว่าสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน กลุ่มชาติพันธุ์หมายถึงรวมทั้งคนที่เป็กลุ่มใหญ่และคนที่เป็กลุ่มน้อย หมายถึงกลุ่มชาติพันธุ์ของไทยที่ใหญ่ที่สุด นอกจากนั้นยังมีกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ อีกจำนวนหนึ่ง เช่น กลุ่มชาติเขมร กลุ่มชาติพันธุ์ส่วย กลุ่มชาติพันธุ์ลาว กลุ่มชาติพันธุ์เยอ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในจังหวัดศรีสะเกษ รัฐบาลพยายามส่งเสริมให้ทุกกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ในประเทศไทยมีความเท่าเทียมกัน และมีความสำนึกเป็นชาติเดียวกัน

เมื่อนำคำว่า จริยศาสตร์ กับ คำว่า การดำรงอยู่ และคำว่า กลุ่มชาติพันธุ์ชนสี่เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษรวมกัน หมายถึง แนวทางปฏิบัติที่ดีสำหรับการดำรงอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ชนสี่เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษที่ยึดถือปฏิบัติดำรงไว้สืบทอดกันมา ไม่ว่าจะจากภายในจิตวิญญาณหรือภายนอกเหนือกาลเวลา กล่าวคือการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคม ก็ไม่อาจสามารถเปลี่ยนแปลง การดำรงอยู่ หรือ การมีอยู่ในวิธีการดำเนินชีวิตแบบเดิมไปได้ ด้วยหลักยึดเหนี่ยวแนวปฏิบัติดีงามอันเนื่องจากความศรัทธาในความดีเชื่อในสิ่งที่กระทำ อันเป็นพื้นฐานและหลักสำคัญของการประพฤติปฏิบัติของคน ให้เป็นแบบอย่างและถ่ายทอดพฤติกรรมเหล่านี้จากรุ่นสู่รุ่น เป็นแนวทางในการดำรงชีวิต และสืบทอดให้คงอยู่จนกลายเป็นจารีต คือ แนวทางการดำเนินชีวิตตามปัจจัยสภาพแวดล้อมและภูมิศาสตร์ของมนุษย์ที่มีลักษณะทางกายภาพเดียวกัน ใช้ภาษาเดียวกัน มีคติเดียวกัน ฉะนั้น จะดีหรือไม่จึงขึ้นอยู่กับพฤติกรรมของคนในการประพฤติปฏิบัติเพื่อการดำรงอยู่ร่วมกัน

จะเห็นได้ว่า ความหมายของหลักจริยศาสตร์การดำรงอยู่กลุ่มชาติพันธุ์ชนสี่เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ จึงหมายถึงสิ่งที่มีอยู่อย่างดีงามของกลุ่มชาติพันธุ์ชนสี่เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ โดยยึดเป็นแนวปฏิบัติที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิม เช่น จารีตประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรม เป็นต้น ชาติพันธุ์ชนสี่เผ่าจะมีสิ่งเหล่านี้สำหรับให้คนของเผ่าถือเป็นแนวปฏิบัติในการดำรงชีวิตจะเห็นว่า เผ่าเขมร เผ่าส่วย เผ่าลาว และเผ่าเยอ เผ่าต่างๆ เหล่านี้คือชาติพันธุ์ที่มี วิถีชีวิต ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อที่แตกต่างกันออกไปแต่จะนับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่แต่อาศัยอยู่ในจังหวัดเดียวกันนั่นเอง

^๔เสรี ชาหลา และคณะ, กลุ่มชาติพันธุ์ : วัฒนธรรมและประเพณี จังหวัดนครสวรรค์, (นครสวรรค์ : สำนักวิจัยและบริหารวิชาการสถาบันราชภัฏนครสวรรค์, ๒๕๔๕), หน้า ๙.

๓.๒ จริยศาสตร์ด้านความเชื่อ พิธีกรรม และวัฒนธรรมของชาติพันธุ์

จังหวัดศรีสะเกษเป็นจังหวัดที่เก่าแก่ และมีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณพื้นที่ๆ เป็นจังหวัดศรีสะเกษแห่งนี้ เป็นแหล่งอารยธรรมโบราณแห่งหนึ่งของภาคอีสาน และเป็นพื้นที่เข้าใจกันว่าชนชาติกวยหรือส่วยคงจะเป็นบรรพชนเจ้าของพื้นที่มาตั้งแต่ดั้งเดิมและเป็นผู้สืบสานมรดกทางวัฒนธรรมตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ว่าในพื้นที่ของจังหวัดศรีสะเกษจะยังไม่มี การขุดค้นหรือศึกษาโครงสร้างด้านมนุษยวิทยา และการตั้งหลักแหล่งอย่างจริงจังก็ตาม แต่ก็พออนุมานได้ว่า กลุ่มชาติพันธุ์ อาทิวา เช่น ชาวส่วยหรือชาวกวยน่าจะเป็นบรรพชนของคนศรีสะเกษ ทั้งนี้เพราะ จังหวัดศรีสะเกษมีหมู่บ้านหรือชุมชนที่ชาวกวยหรือที่เรียกกันว่า “ชาวส่วย” มากกว่าจังหวัดใดใดในภาคอีสาน

๓.๒.๑ สังคมและวัฒนธรรมอีสาน

ในสังคมวัฒนธรรมต่าง ๆ ย่อมมีลักษณะเฉพาะและมีความแตกต่างกันไปตามปัจจัยของสภาพแวดล้อมและวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คน ในสังคมวัฒนธรรมขนาดใหญ่จะประกอบขึ้นด้วยสังคม วัฒนธรรมย่อยหลาย ๆ ส่วน ซึ่งมีลักษณะเฉพาะของตัวเอง ในภาคอีสานของประเทศไทยก็เช่นเดียวกัน ย่อมมีลักษณะเฉพาะและความแตกต่างทางสังคมวัฒนธรรมไปจากภูมิภาคอื่น ๆ ซึ่งมีผู้กล่าวถึงไว้แตกต่างกันในหลายแง่มุม

สังคมไทยเป็นสังคมหนึ่งที่ประกอบด้วยผู้คนหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความแตกต่างกันทางด้านวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งอยู่ร่วมกันภายใต้การปกครองของรัฐ แต่ในความหลากหลายทางชาติพันธุ์ดังกล่าวนี้ก็มีทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกจัดให้เป็นส่วนหนึ่งของสังคม ซึ่งรัฐพยายามหลอมละลายความแตกต่างที่หลากหลาย โดยใช้นโยบายการสร้างชาติไทยให้เป็นหนึ่งของรัฐบาล เช่น ชาวเขา และชาวมาเลย์ เป็นต้น จนเป็นสาเหตุทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ โดยมีรูปแบบของความขัดแย้งและการต่อต้านที่แสดงออกของกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น การลุกขึ้นมารื้อฟื้นวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของกลุ่ม หรือประกาศถึงความมีตัวตนแห่งอัตลักษณ์ดังกล่าว เพื่อเรียกร้องสิทธิและท้าทายต่อรองกับอำนาจครอบงำของรัฐ เป็นต้น^๕ โดยต่างมีอัตลักษณ์แห่งความเป็นไทยหรืออัตลักษณ์แห่งชาติร่วมกันและมีการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ไปตามบริบท สถานการณ์ และเงื่อนไขต่างๆ ที่พวกเขาต้องเผชิญ ในขณะเดียวกันก็ยังคงธำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ชาติพันธุ์เดิมของตนด้วย แต่ในทางตรงกันข้ามก็มีกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มที่ถูกกลืนกลายวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เดิมของตนไปเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่สังคมไทยเข้าสู่กระแสโลกาภิวัตน์ที่ความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีได้กระจายเข้าสู่ทุกพื้นที่ของทุกภูมิภาคในประเทศไทย^๖

ชุมชนสี่เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่ดำเนินชีวิตอยู่ภายใต้บริบทของกระแสโลกาภิวัตน์ดังกล่าว ซึ่งพวกเขาได้พยายามปรับตัวคล้อยตามไปกับบริบทเหล่านั้น โดยการฟื้นฟูวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ความเป็นชนเผ่าในแต่ละเขตพื้นที่ คือ ชนเผ่าส่วย ชนเผ่าเขมร ชนเผ่าลาว และชนเผ่าเยอ วัฒนธรรมและอัตลักษณ์บางส่วนสูญหายไป แต่ปัจจุบันมีการฟื้นฟูฟื้นฟูความเป็น

^๕ยศ สันตสมบัติ, การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : ความหลากหลายและการจัดการทรัพยากร, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์พันบุรี, ๒๕๕๔), หน้า ๔๔-๔๕.

^๖เจนสุดา สมบัติ, “ความเป็นพวนในปรากฏการณ์ความเป็นไทยร่วมสมัย”, วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๘), หน้า ๑-๔.

วัฒนธรรมและอัตลักษณ์ให้คงไว้และรองรับกับกระแสการท่องเที่ยวของสังคม และเพื่อผลประโยชน์อันพึงมีพึงได้ที่พวกเขาจะได้รับจากการปรับตัวในครั้งนี้ โดยพวกเขาได้ใช้อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนเองที่มีอยู่เดิมและที่ฟื้นฟูขึ้นใหม่เป็นจุดขายให้นักท่องเที่ยว โดยมีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านสถานที่ท่องเที่ยว วิถีชีวิตและการแสดงทางวัฒนธรรมต่างๆ คือ วัฒนธรรมพื้นบ้าน ศิลปะการฟ้อนรำ ประเพณี และการละเล่นของชนสี่เผ่า แต่ทั้งนี้การนำเสนออัตลักษณ์ในบริบทของการท่องเที่ยวนั้น ผู้วิจัยมองว่า ยังไม่เป็นที่นิยมและโดดเด่นเท่าที่ควร ควรปรับให้มีความสวยงาม แปลกใหม่และมีความตื่นตาตื่นใจมากขึ้นด้วย เช่น ด้านความเชื่อทางศาสนา ด้านพิธีกรรม และด้านวัฒนธรรม

ศรีสะเกษเป็นแหล่งอารยธรรมของชนสี่เผ่า คือ ส่วย เยอ เขมร และลาว ในอดีตชนเผ่าลาว เขมร เคยปกครองมาก่อน และต่อมาชาวส่วย กวยหรือกวยได้อพยพมาสร้างบ้านแปลงเมืองรวมถึงการปกครอง ส่วนชาวเยอเป็นชนกลุ่มหนึ่งก็คือกวยเยอ ต่อมาเรียก เยอ ชนทั้งสี่เผ่า มีภาษาพูดในท้องถิ่นของตนเองรวมทั้งขนบธรรมเนียมประเพณี แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง งานประเพณีสี่เผ่าไทยศรีสะเกษ หรืองานเทศกาลดอกคำวนวนบาน (เดิม) เป็นงานประเพณีประจำปีที่ยิ่งใหญ่ทุกปีแสดงออกถึงประเพณี วัฒนธรรมที่ชาว ๔ เผ่าได้อาศัยอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคี^๒

ผู้วิจัยได้ศึกษาความหมายของวัฒนธรรมจากเอกสารต่างๆ สามารถสรุปสาระสำคัญ ได้ดังนี้ วัฒนธรรม คือ ส่วนประกอบที่สลับซับซ้อนทั้งหมดของลักษณะอันชัดเจนของจิตวิญญาณ วัตถุ สติปัญญา และอารมณ์ ซึ่งประกอบกันขึ้นเป็นสังคมหรือหมู่คณะวัฒนธรรมมิได้หมายถึงเพียงศิลปะ และวรรณกรรมเท่านั้นแต่หมายถึงฐานนิยมต่างๆ ของชีวิตสิทธิพื้นฐานต่างๆ ของมนุษย์ระบบนิยม ขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อ

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา กล่าวว่า ชุมชนหมู่บ้านอีสานเป็นสังคมที่สืบทอด วัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่ล้านช้าง อีสานเป็นดินแดนตอนปลายของวัฒนธรรมดังกล่าว อิทธิพลของกรุงเทพฯ มีน้อยมาก สมัยรัตนโกสินทร์ฝ่ายไทยถือว่าลาวและเมืองในอำนาจของลาว (อีสาน) ล้วนขึ้นต่อไทย แต่เป็นการแผ่อำนาจทางทหารเท่านั้น แต่ทางด้านวัฒนธรรมกรุงเทพฯ ยังไม่มีอิทธิพลต่ออีสานเลย^๓

อภิศักดิ์ โสมอินทร์ ได้สรุปลักษณะสังคมวัฒนธรรมของชาวอีสาน ในโลกทัศน์ของชาวอีสาน ไว้ดังนี้

(๑) สังคมอีสานเป็นสังคมเกษตร สถานบันครอบครัวเริ่มจากขนาดเล็ก อยู่ในบ้านแบบอีสาน คือเป็นห้องโถงห้องเดียว ด้านตะวันออกมีหิ้งพระเรียกว่าห้องเปิง

(๒) การตั้งถิ่นฐานเป็นแบบกระจุก (Cluster) ใครตั้งบ้านเรือนอยู่ห่างเพื่อนจะถูกมองว่ามีอะไรผิดปกติเกรงว่าชาวบ้านจะรู้ถึงสิ่งไม่ดี ชาวบ้านจึงมีความใกล้ชิดสนิทสนมกันมาก

(๓) สมาชิกในสังคมดำรงอยู่ด้วยการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

(๔) สังคมอีสานยึดเกาะกันโดยมีฮีต-คอง (จารีตประเพณี-ครองธรรม) ทำหน้าที่เป็นกฎระเบียบ

^๒อุทัย สมวัฒน์, “ประเพณี ๔ เผ่าไทยศรีสะเกษย้อนรอยวัฒนธรรมของบรรพชนอีสาน”, บ้านเมือง, ๔ มีนาคม ๒๕๔๐, หน้า ๑๑.

^๓ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา, วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์, ๒๕๔๑), หน้า ๖๓-๖๔.

(๕) การดำเนินชีวิตของสังคมเกษตร ยึดถือปฏิบัติตามกรอบของ ฮีตสิบสอง หมุนเวียน เป็นวัฏจักรในรอบปี

(๖) สถาบันครอบครัวเป็นจุดเริ่มต้นของสังคมที่สำคัญที่สุด การมีคู่ครองจึงต้องเห็นพ้อง ต้องกันทุกฝ่าย ลูกหลานเชื่อฟังผู้ใหญ่ในการแนะนำการเลือกคู่ครอง

(๗) นิยมยกย่องครอบครัวผัวเดียวเมียเดียว

(๘) สังคมชุมชนประกอบด้วยผู้คนจากหลายตระกูลรวมกัน ตระกูลหนึ่ง ๆ เรียกว่า "ชุม" แปลว่า สายเลือด สายตระกูลเดียวกัน ชาวอีสานให้ความสำคัญต่อระบบเครือญาติ หรือชุมอย่างยิ่ง เป็นการเห็นความสำคัญของพันธูกรรมมากกว่าสิ่งแวดล้อม

(๙) ไม่ละเลยอิทธิพลและความสำคัญของสิ่งแวดล้อม

(๑๐) ยกย่องนับถือคนที่จิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่โอบอ้อมอารี

(๑๑) ให้เกียรติและยอมรับนับถือสิทธิส่วนบุคคล ไม่ล่วงละเมิดซึ่งกันและกัน

(๑๒) ให้ความสำคัญต่อผู้ที่มีนาทำกินเป็นของตนเองไม่เช่าผู้อื่น ชอบบุกเบิกหาที่นาทำกิน เป็นของตนเอง ถ้าเช่าที่นาเขาทำจะรู้สึกต้อยต่ำ วัฒนธรรมกันด้วยปริมาณข้าวในเล้า (ยุงข้าว) ยกเว้น พวกพ่อค้า หรือข้าราชการที่ไม่ได้ทำนาแต่มีรายได้ไว้อื้อข้าวกิน

(๑๓) รู้จักการแบ่งปัน คือรู้จักให้และรับ สนใจและยกย่องการทำบุญให้ทาน

(๑๔) สังคมสอนให้พึ่งพาตนเองให้มากที่สุด แสดงความยินดีเมื่อผู้อื่นมีสุข โดยแสดงความ "ออนซอน" (ชื่นชม) อย่างจริงใจ

(๑๕) สังคมที่มีผู้ปกครองหลายคนมักมีปัญหาเพราะชาวอีสานไม่นิยมมีเจ้านายหลายคน

(๑๖) สังคมที่ดีต้องประกอบด้วยบุคคล ๕ จำพวก คือ ผู้นำหรือหัวหน้า พระสงฆ์ข้าราชการ นักปราชญ์ และประชาชน

(๑๗) สังคมจะอยู่ถาวรยาวนาน นอกจากจะมีทรัพย์แล้วสังคมต้องประกอบไปด้วย ทรัพยากรมนุษย์ และทรัพยากรธรรมชาติที่เกื้อหนุน และต้องรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างฉลาด

(๑๘) เป็นสังคมใหญ่ คนมาก มีการอพยพไปตามที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ

(๑๙) สังคมอีสานกล้าหาญเพราะตนเอง มีความสุขบนความทุกข์ของตนเอง เอาตัวเองเป็นตัว ตลก รู้จักนินทาตนเอง ซึ่งเป็นการประเมินตนเองไปในตัว

(๒๐) เชื่อผู้นำ ผู้เป็นหัวหน้า หัวหน้าว่าอย่างไรลูกน้องจะว่าตามโดยคุณ

(๒๑) รักพวกพ้อง รักกลุ่ม อพยพไปอยู่ที่ไหนมักไปเป็นกลุ่ม

(๒๒) เป็นสังคมเปิดเผย ไม่มีลับลมคมใน ตรงไปตรงมา พูดจาไม่อ้อมค้อม^๔

คำว่า "วัฒนธรรม" มีผู้ให้ความหมายหลากหลายที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น ทั้งนี้ เพราะวัฒนธรรมสามารถมองได้หลายแง่หลายมุมแล้วแต่จะมองกันในแง่มุมใด แต่พอสรุปได้ว่า วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์คิดและสร้างขึ้นเพื่อเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตของชาติพันธุ์สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้เกิดขึ้นในตนเองครอบครัวสังคมและประเทศชาติ

^๔ อดิศักดิ์ โสมอินทร์, โลกทัศน์อีสาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (ม.ป.ท. : ม.ป.พ., ๒๕๓๗), หน้า ๗๓-๘๘.

๓.๒.๒ ความเชื่อด้านศาสนา

ความเชื่อด้านศาสนาเป็นรูปแบบความเชื่อที่มีการผสมผสานทางลัทธิศาสนาหลายอย่างเข้าด้วยกัน โดยเลือกสรรเอาเฉพาะส่วนที่สอดคล้องเหมาะสมกับชีวิตประจำวันและวิถีวัฒนธรรมของท้องถิ่น ก่อเกิดเป็นความเชื่อที่มีรูปแบบเฉพาะ ไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นไปตามหลักปรัชญาที่ถูกต้องของศาสนาใด และไม่ใช่ว่าความเชื่อถืออย่างงมงายไร้เหตุผลโดยสิ้นเชิง โดยหลักแล้วศาสนาชาวบ้านของชาวอีสานทั่วไปประกอบขึ้นด้วยรูปแบบความเชื่อ ๓ อย่าง คือการนับถือผี ความเชื่อทางพราหมณ์ และศรัทธาในพุทธศาสนา แต่ทั้งนี้ไม่มีความเชื่อใดความเชื่อหนึ่งดำรงอยู่โดยอิสระ ต่างมีการผสมผสานและกลมกลืนเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน ในลักษณะของการเกื้อกูลอาศัยส่งเสริมกันและกัน ก่อให้เกิดเป็นประเพณีและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่น

(๑) ความเชื่อ

ความเชื่อเป็นพื้นฐานของลัทธิทางศาสนา และเป็นที่มาของพิธีกรรม ดังนั้น หากจะศึกษาเกี่ยวกับศาสนาหรือประเพณีหรือพิธีกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมไม่อาจละเลยที่จะทำความเข้าใจเรื่องความเชื่อได้ เพราะหากรู้จักพื้นฐานความเชื่อของท้องถิ่นใด ๆ แล้ว การจะทำความเข้าใจเกี่ยวกับประเพณีพิธีกรรมของท้องถิ่นนั้นย่อมทำได้มากขึ้น ความเชื่อเป็นนามธรรมที่ไม่อาจจับต้องสัมผัสได้ด้วยอวัยวะหรือระบบสัมผัสส่วนใดของร่างกาย แต่ก็สามารถรับรู้สัมผัสได้จากสิ่งอื่น หรือกิจกรรมอื่นที่เกิดขึ้นเนื่องด้วยความเชื่อนั้น สำหรับในด้านความหมาย มีผู้ให้คำนิยามความหมายของความเชื่อเอาไว้แตกต่างกันไปดังนี้

สุเมธ คงสวัสดิ์ ได้ศึกษาความเชื่อของชาวบ้านพลวง ตำบลกั้งแอ่น อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ พบว่า ชาวบ้านพลวงพูดภาษาเขมรนับถือศาสนาพุทธชาวบ้าน มีความเชื่อเรื่องโชคลาง ฤกษ์ เครื่องรางของขลัง และเชื่อเรื่องความฝันว่ามีส่วนทำนายเหตุการณ์ได้เชื่อเรื่องปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เกิดขึ้นแล้วมีผลต่อมนุษย์ สัตว์ พืช เชื่อเกี่ยวกับข้อห้ามเพื่อให้มีสุขภาพดี เชื่อเรื่องภูตผีปีศาจ เชื่อเรื่องลักษณะบุคคลที่ไม่ดี เชื่อเรื่องหมอผี เชื่อเรื่องเวทย์มนต์คาถายากกลางบ้าน และมีการนับถือผีปู่ย่าตายาย ผีกระต๋อมตา (เนี้ยตา) สาเหตุของความเชื่อมาจากคำสอนของคนโบราณ^{๑๐}

ธวัช ปุณโณทก กล่าวว่า แม้ว่าพุทธศาสนาที่ได้รับอิทธิพลจากการสังคายนากล้านนาจะแผ่เข้าสู่ภาคอีสาน ซึ่งเป็นพุทธศาสนาที่มีหลักฐานสามารถตรวจสอบความถูกต้องของการปฏิบัติได้ แต่กลุ่มชนในอีสานก็สามารถปรับปรุงหลักธรรมให้เข้ากับสภาพความเป็นอยู่ของตน มีการผสมผสานระหว่างความเชื่อเรื่องภูตผีปีศาจและปรัชญาทางพระพุทธศาสนาอย่างกลมกลืน กล่าวคือ พิธีกรรมที่เนื่องด้วยความเชื่อทางวิญญาณพระสงฆ์และชาวบ้านได้ผนวกเป็นพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาได้อย่างแนบเนียน^{๑๑}

ศิริพร สุวรรณศรี ให้ความหมายของความเชื่อว่าการที่คนยอมรับนับถือหรือยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ทั้งที่สิ่งนั้นอาจมีตัวตนหรือไม่มีตัวตน ในบางครั้งสิ่งที่เชื่ออาจมีจริงหรือไม่ก็มีก็ได้ ปกติแล้ว

^{๑๐}สุเมธ คงสวัสดิ์, “ความเชื่อของชาวบ้านพลวง ตำบลกั้งแอ่น อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์”, *ปริญญานาพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม, ๒๕๓๑), หน้า ๒๑๕.

^{๑๑}ธวัช ปุณโณทก, *วรรณกรรมท้องถิ่น*, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๗๕.

ความเชื่อจะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคม ทั้งนี้เพราะเมื่อคนมีความเชื่อหรือความรู้สึกนึกคิดอย่างไรแล้ว ก็มักจะแสดงพฤติกรรมออกมาให้เห็นในรูปแบบต่าง ๆ^{๑๒}

ธวัช ปุณโณทก ได้กล่าวถึงความเชื่อไว้ว่า ความเชื่อเป็นการยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตใต้สำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์นั้น ๆ หรือสังคมมนุษย์นั้น ๆ แม้พลังอำนาจเหนือธรรมชาติไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความเคารพเกรงกลัว^{๑๓}

เกวลิน ภูมิภาค ได้จำแนกประเภทของความเชื่อของศาสนาและลัทธิต่าง ๆ ไว้ ๔ กลุ่มใหญ่ ๆ ดังนี้

๑) ประเภทนับถือผีสางเทวดา ถือเป็นลัทธิความเชื่อที่เก่าแก่ที่สุดประเภทหนึ่งของมนุษยชาติ และยังจัดเป็นประเภทย่อยลงไปได้อีก ๔ ประเภท คือ กลุ่มนับถือผีร้ายหรือชาตางกลุ่มนับถือผีที่เป็นเทวดาอารักษ์ กลุ่มนับถือผีบรรพบุรุษ และกลุ่มนับถือผีวีรบุรุษวีรสตรี

๒) ประเภทนับถือธรรมชาติ เชื่อว่าธรรมชาติมีความศักดิ์สิทธิ์โดยตนเอง ไม่เกี่ยวกับวิญญาณหรือภูตผีปีศาจที่สิงสู่อยู่ในนั้น แบ่งย่อยออกไปอีกเป็น ๒ ประเภท คือ กลุ่มนับถือธรรมชาติเบื้องต้น เช่น ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ เมฆ เป็นต้น และกลุ่มนับถือธรรมชาติเบื้องต้น เช่น พืชดิน แม่น้ำ ภูเขา เป็นต้น

๓) กลุ่มนับถือพระเจ้าหรือเทพเจ้า เชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไปตามประสงค์ของพระเจ้า พระเจ้าเป็นผู้สร้างโลก เป็นผู้สามารถให้คุณให้โทษต่อมนุษย์ได้ แบ่งเป็น ๒ กลุ่มย่อย คือ กลุ่มนับถือพระเจ้าองค์เดียว และกลุ่มนับถือพระเจ้ายกกว่าหนึ่งองค์

๔) ประเภทไม่มีพระเจ้า เชื่อว่าพระเจ้าไม่มีจริง ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้นตามกฎของธรรมชาติ และมนุษย์สามารถลิขิตชีวิตตนเองได้^{๑๔}

จะเห็นได้ว่า ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับนับถือและปฏิบัติสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งสิ่งนั้นอาจมีตัวตนหรือไม่มีตัวตน ความเชื่อนั้นอาจมีเหตุผลหรือไม่มีเหตุผลรองรับก็ได้ แต่เป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของบุคคลที่เชื่อถือในเหตุการณ์บางอย่าง หรือในสถานการณ์ที่บุคคลไม่สามารถตอบข้อสงสัย หรือแก้ปัญหาข้อขัดข้องที่เกิดขึ้นกับตนเองได้ ทั้งนี้เราสามารถสังเกตพฤติกรรมทางความเชื่อของแต่ละคนได้ด้วยการแสดงออกต่อความเชื่อนั้น ๆ จะเห็นได้ว่าความเชื่อที่กล่าวมานี้ล้วนเป็นความเชื่อที่เกิดจากสมมุติฐาน การพยายามค้นหาคำตอบจากสิ่งที่มนุษย์ไม่สามารถกำหนดขึ้นเองได้ ซึ่งเป็นพื้นฐานพัฒนาต่อมาจนกลายเป็นศาสนาในที่สุด อย่างไรก็ตามสามารถจัดประเภทของความเชื่อได้ ๔ กลุ่มใหญ่ ๆ คือ ความเชื่อเรื่องวิญญาณและสิ่งเหนือธรรมชาติ สองความเชื่อในตัวบุคคล สามความเชื่อตามหลักเหตุและผล และสี่กลุ่มเชื่อในหลักธรรมชาติสากลหรือเชื่อว่าไม่มีอำนาจพิเศษใด ๆ ทุกสิ่งเกิดขึ้นและเป็นไปโดยกฎเกณฑ์ธรรมชาติ

^{๑๒}ศิริพร สุวรรณศรี, “ประเพณีการสู่ขวัญของชาวอำเภอร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด”, **ปริญญานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม, ๒๕๓๖), หน้า ๑๒๕.

^{๑๓}ธวัช ปุณโณทก, **ทิศทางหมู่บ้านไทย**, (กรุงเทพมหานคร : เจริญการพิมพ์, ๒๕๓๑), หน้า ๙๕.

^{๑๔}เกวลิน ภูมิภาค, “ความเชื่อทางศาสนาและลัทธิที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอนของชาวอีสาน”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๓), หน้า ๗๕-๗๖.

(๒) ความเชื่อทางศาสนา

ศาสนาเป็นอารยธรรมเฉพาะของมนุษย์ นอกจากมนุษย์แล้วไม่มีสัตว์ชนิดอื่นใดในโลกสามารถสร้างสรรค์วัฒนธรรมทางความเชื่อรูปแบบนี้ได้ และมนุษย์ทุกชีวิตไม่ว่าชาติใดภาษาใดล้วนตกอยู่ภายใต้อิทธิพลทางศาสนา ต้องมีศาสนาหรือลัทธิความเชื่อประจำตัวทั้งสิ้น ซึ่งอาจได้รับถ่ายทอดจากกระบวนการขัดเกลาทางสังคมของเผ่าพันธุ์ หรือเกิดจากทัศนคติความเชื่อถือจากประสบการณ์ส่วนบุคคล ศาสนามีความเกี่ยวข้องและมีอิทธิพลต่อคนตั้งแต่เกิดจนตาย ศาสนาจึงมีความจำเป็นและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของมนุษย์โดยไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ดังที่ เพชรภรณ์ โสลาภา กล่าวถึงความเชื่อเป็นพื้นฐานของศาสนาต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นศาสนาพุทธ พราหมณ์ คริสต์ ฯลฯ ต่างก็กล่าวถึงเรื่องราวของความเชื่อในเรื่องผีสังเทวดา ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมก่อนที่จะคลี่คลายมาเป็นศาสนา^{๑๕}

ศาสนาเป็นอีกรูปแบบหนึ่งในพัฒนาการของความเชื่อ ศาสนาทุกศาสนาย่อมเกิดขึ้นโดยมีความเชื่อเป็นพื้นฐานสำคัญในเบื้องต้น เมื่อรวมเข้ากับองค์ประกอบอื่น ๆ อีกหลายประการจึงถูกจัดให้เป็นศาสนา แต่ความเชื่อทุกอย่างมิได้จัดเป็นศาสนาเสมอไป และศาสนาเองก็เป็นเพียงรูปแบบหนึ่งของความเชื่อเท่านั้น ทั้งนี้ผู้ให้ความหมายของศาสนาไว้ดังนี้

สุชีพ ปุญญานุภาพ อธิบายว่า คำว่า “ศาสนา” แปรมาจาก “ศาสน” ในภาษาบาลี “ศาสน” ในภาษาสันสกฤต หมายถึง คำสั่งสอน ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Religion” ซึ่งสันนิษฐานว่ามาจากภาษาละตินว่า “Religio” ซึ่งมาจากคำ ๒ คำ คือ “Relegere” แปลว่า การปฏิบัติต่อ หรือการเกี่ยวข้องด้วยความระมัดระวัง และคำว่า “Religare” แปลว่า ผูกพัน คือผูกพันกับพระเจ้าอีกอย่างหนึ่ง คำสั่งสอนที่นับว่าเป็นศาสนานั้นต้องประกอบด้วยความเชื่อในอำนาจที่มองไม่เห็นด้วยตาบางอย่าง หลักศีลธรรม จุดมุ่งหมายสูงสุดแห่งชีวิต และพิธีกรรมทางศาสนา โดยสุชีพได้สรุปความหมายของศาสนาไว้ ๓ ประการ คือ ศาสนาคือที่รวมแห่งความเคารพนับถืออันสูงส่งของมนุษย์ ศาสนาคือที่พึ่งทางจิตใจ และศาสนาคือคำสั่งสอน^{๑๖}

จ้านงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ ได้ให้ความหมายของศาสนาในเชิงสังคมวิทยาเอาไว้ว่า ศาสนารวมเอาหลักความเชื่อและการปฏิบัติทุกอย่างของบุคคลในสังคม ซึ่งดำเนินไปด้วยระบบเดียวกัน กล่าวคือ สมาชิกส่วนใหญ่ยอมรับหลักการ ระเบียบประเพณี และการปฏิบัติตามหลักการในแนวที่ไม่แตกต่างกัน ฉะนั้น ศาสนาในแง่จึงเป็นความเชื่อและการปฏิบัติร่วมกัน (Shared belief and practice) หรือเป็นระบบความเชื่อและการปฏิบัติอย่างเดียวกัน (A unified system of belief and practices) โดยมีการปฏิบัติหน้าที่ทั้งที่เกี่ยวกับโลกนี้และโลกหน้า^{๑๗}

^{๑๕}เพชรภรณ์ โสลาภา, “พิธีกรรมแซนโดนตาที่บ้านกระหาด อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์”, **ปริญญา นิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม, ๒๕๓๗), หน้า ๑๒๔.

^{๑๖}สุชีพ ปุญญานุภาพ, **ประวัติศาสตร์ศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : รวมสาสน์, ๒๕๔๑), หน้า ๑-๗.

^{๑๗}จ้านงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ, **สังคมวิทยา**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๐๒.

องค์ประกอบของศาสนา

ศาสนามีองค์ประกอบหลายประการที่มากกว่าความเชื่อ และลัทธิความเชื่อทั่วไปตามทัศนะของนักวิชาการด้านศาสนากำหนดไว้มีหลายประการดังต่อไปนี้

นิยพรรณ (ผลวัฒน์) วรรณศิริ กล่าวถึงหลักเกณฑ์การพิจารณาองค์ประกอบว่าอะไรเป็นหรือไม่เป็นศาสนาว่า ประกอบด้วยองค์ประกอบ ๗ ประการ คือ สิ่งเคารพบูชา (Supernatural and Natural Beings) ศรัทธาความเชื่อ (Belief) ความขลัง (Ritual) ความศักดิ์สิทธิ์และการลงโทษผู้ฝ่าฝืน (Sacred) พิธีกรรม (Rites) กฎเกณฑ์ปฏิบัติ (Laws) และ ศาสดา ผู้ประกอบพิธี และผู้สืบทอดเจตนารมณ์ (Prophet)^{๑๘}

เกวลิน ภูมิภาค มองว่านักวิชาการส่วนใหญ่เห็นว่าศาสนาควรมีองค์ประกอบ ๖ อย่าง ดังนี้

- ๑) ศาสดา หรือผู้ก่อตั้งศาสนาขึ้น
- ๒) คำสอนหรือข้อความที่เป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติ
- ๓) นักบวชหรือผู้สืบทอดศาสนา
- ๔) ศาสนสถานหรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา สถานที่ประกอบพิธีกรรม
- ๕) สัญลักษณ์ทางศาสนาและพิธีกรรมทางศาสนา
- ๖) ความเชื่อทางศาสนาและแนวทางปฏิบัติตามความเชื่อทางศาสนา^{๑๙}

จะเห็นได้ว่า ศาสนา หมายถึง ความเชื่อถือหรือความยึดถือในหลักการบางอย่างที่อาจเกิดขึ้นด้วยการบอกเล่า การสั่งสอน การเรียนรู้ การคาดคะเน ความรู้สึก หรือการรับรู้ผ่านประสาทสัมผัสต่าง ๆ ว่าเรื่องราว เหตุการณ์ ปรากฏการณ์ หรือคำสอนนั้น ๆ เป็นเรื่องจริง ความเชื่ออาจมีเหตุผลสามารถพิสูจน์ได้ หรือเป็นเรื่องลึกลับไม่สามารถอธิบายได้ตามหลักวิทยาศาสตร์ แต่ทั้งนี้ความเชื่อใดจะถูกจัดว่าเป็นศาสนาย่อมมีองค์ประกอบตามเกณฑ์ที่กำหนดด้วย ศาสนา ประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก คือ ต้องมีผู้ก่อตั้งหรือผู้ประกาศศาสนา เรียกว่า ศาสดา ต้องมีหลักการหรือคำสอนของศาสนานั้น ๆ เรียกว่า ธรรมะหรือคัมภีร์ต้องมีผู้เผยแผ่หรือผู้สืบทอดศาสนา เรียกว่า สาวก หรือนักบวช ต้องมีสถานที่ปฏิบัติกิจกรรมหรือเคารพทางศาสนา เรียกว่า ศาสนสถาน ต้องมีสัญลักษณ์ทางศาสนา และต้องมีหลักเกณฑ์ปฏิบัติ

(๓) ความเชื่อผี พราหมณ์ พุทธ

ความเชื่อที่ถือเป็นพื้นฐานสำคัญ และมีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของผู้ในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์อย่างมาก ได้แก่ ความเชื่อ ๓ รูปแบบ ที่มีหลักการ วิถีทางปฏิบัติ รูปแบบพิธีกรรม และความมุ่งหมายแตกต่างกัน แต่กลับสามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างพึ่งพาอาศัยและเกื้อกูลซึ่งกันและกันเป็นอย่างดี นั่นคือการผสมผสานระหว่าง ลัทธิความเชื่อผี ลัทธิความเชื่อพราหมณ์ และความเชื่อทางพุทธศาสนา ความเชื่อทั้งสามมีลักษณะความเป็นมาและรายละเอียดดังนี้

ผี หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์เชื่อว่าเป็นสภาพลึกลับ มองไม่เห็นตัว แต่อาจจะปรากฏเหมือนมีตัวตนได้ อาจให้คุณหรือโทษได้ มีทั้งดีและร้าย เช่น ผีป่วนตายาย ผีเรือน ผีहां เรียกคนที่ตายไปแล้ว

^{๑๘}นิยพรรณ (ผลวัฒน์) วรรณศิริ, **มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๖๘-๒๖๙.

^{๑๙}เกวลิน ภูมิภาค, “ความเชื่อทางศาสนาและลัทธิที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอนของชาวอีสาน”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, หน้า ๗๒-๗๓.

ว่าผี^{๒๐} ความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณในประเทศไทย มีลักษณะเช่นเดียวกับประเทศอื่น ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือมีการยอมรับนับถือผีมาแต่ดั้งเดิมแล้ว โดยเฉพาะในภาคอีสานของไทย มีวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวกับการนับถือผีและวิญญาณจำนวนมาก และมีหลักฐานบ่งบอกถึงการสืบทอดความเชื่อนี้มาตั้งแต่ยุคโบราณ และยังคงเชื่อถือมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้มีผู้กล่าวถึงความเชื่อเรื่องผีในประเทศไทยและภาคอีสานไว้ดังนี้

อรุณรัตน์ จันทะลือ กล่าวว่า ความเชื่อผี ชีวิต และวิญญาณ เป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของสังคมมนุษย์ที่สืบทอดอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงยุคปัจจุบัน ปัญหาที่เกิดจากการดำรงชีวิตประจำวันบางปัญหาที่เกินขีดความสามารถของมนุษย์จะแก้ไขได้จึงพากันสร้างความเชื่อขึ้นมา โดยเชื่อว่ามีพลังอำนาจลึกลับแฝงเร้นเหนือธรรมชาติบันดาลให้เป็นไปเพื่อป้องกันภัยพิบัติไม่ให้เกิดขึ้นกับตนมนุษย์จึงวิงวอนขอความช่วยเหลือจากพลังอำนาจลึกลับนั้น^{๒๑}

สุจิตต์ วงษ์เทศ กล่าวถึงลักษณะพิธีกรรมความเชื่อผีว่า สมัยแรกผู้หญิงเป็นเจ้าของผู้ประกอบพิธีกรรม ใช้คนผู้ชายมาผูกมัดกับหลักหินทำพิธีบูชาญเพื่อให้อภัยปกป้องคุ้มครองเผ่าพันธุ์สมัยหลังใช้สัตว์ เช่น ควาย วัว หรือหมูแทนคนจริง ๆ นี่เป็นระบบความเชื่อในคตินับถือผีบรรพบุรุษที่กลุ่มชนทั้งหลายในภูมิภาคอุษาคเนย์ถือปฏิบัติต่อกันมา^{๒๒}

วิจิตรา ขอนยาง กล่าวถึงต้นเหตุของความเชื่อเกี่ยวกับผีและวิญญาณว่า ความเชื่อเรื่องผีเป็นผลมาจากมนุษย์หาคำตอบจากสิ่งที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติไม่ได้ แต่จำเป็นต้องยอมรับว่าสิ่งนั้นมีผลต่อการดำเนินชีวิตของตนเองในแต่ละวัน และความเชื่อนี้เองเป็นพื้นฐานของมนุษย์โลก ก่อนจะพัฒนาเป็นความเชื่ออย่างมีเหตุผล เป็นลัทธิศาสนาในเวลาต่อมา^{๒๓}

สุรศักดิ์ ศิริ กล่าวถึงประโยชน์ของความเชื่อผีและอำนาจเหนือธรรมชาติว่า นอกจากจะก่อให้เกิดกำลังใจในการประกอบอาชีพแล้ว ยังเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวสังคมเสมือนเครื่องควบคุมความประพฤติ และศีลธรรมไม่ให้ชาวบ้านประพฤติผิดจารีตประเพณี^{๒๔}

^{๒๐}ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๗๓๕.

^{๒๑}อรุณรัตน์ จันทะลือ, “การสืบทอดความเชื่อเรื่องผีปูดของเยาวยชนชาติพันธุ์โล่ บ้านกอก ตำบลผาเสวย อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๙), หน้า ๑.

^{๒๒}สุจิตต์ วงษ์เทศ, เบื้องหลังและวัฒนธรรมอีสาน, (กรุงเทพมหานคร : ศิลปะวัฒนธรรมฉบับพิเศษ, ๒๕๔๓), หน้า ๒๕.

^{๒๓}วิจิตรา ขอนยาง, “การศึกษาประเพณีจากวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม, ๒๕๓๒), หน้า ๕๒๑.

^{๒๔}สุรศักดิ์ ศิริ, “วัฒนธรรมการทำนาของชาวอีสาน : ศึกษากรณีบ้านดอนตู ตำบลห้วยดง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม, ๒๕๓๒), หน้า ๕๗.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมของคนไทย พบว่า ก่อนสมัยพุทธกาลประชาชนในดินแดนไทยมีความเชื่อทางศาสนาตามแบบวิญญาณนิยม (Animism) ทำพิธีบวงสรวงกราบไหว้วิญญาณที่เชื่อว่ามีจริง เพื่อขอความอารักขาและความสวัสดิ์มีชัยในกิจกรรมที่ตนทำอยู่^{๒๕}

บุญยงค์ เกศเทศ กล่าวว่า คติความเชื่อเรื่องผีนั้นชาวอีสานเชื่อกันว่ามีอยู่สองกลุ่มใหญ่ กลุ่มหนึ่งเป็นผีประเภทแม่คุณความดี ช่วยคุ้มครองปกป้องภัยพิบัติทั้งปวงที่จะมากล้ากราย ตลอดจนดูแลรักษาชุมชนให้เกิดสันติสุข ขณะเดียวกันก็อาจบันดาลให้เกิดความเดือดร้อนยุ่งยากได้หากผู้ใดล่วงละเมิดขาดความยำเกรง กลุ่มผีดังกล่าวมี ผีเจ้า ผีนาย ผีบ้าน ผีเรือน ผีปู่ย่า ผีมหัศจรรย์หลักเมือง ผีฟ้า ผีแถน หรือผีที่ชาวบ้านนับถือเฉพาะถิ่น ส่วนผีอีกกลุ่มหนึ่งเป็นผีร้ายที่คอยมุ่งทำลาย เบียดเบียนให้เกิดโทษภัยอยู่เนื่อง ๆ เช่น ผีปอบ ผีเปรต ผีห่า เป็นต้น^{๒๖}

กล่าวได้ว่า การเกิดขึ้นของลัทธิความเชื่อผีนั้นเป็นเพราะความรู้สึกลัวหวาดกลัวต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ มนุษย์จึงต้องหาที่พึ่งเพื่อความมั่นคงของชีวิตด้วยวิธีกลับเข้าไปสวามิภักดิ์ต่อสิ่งที่พวกเขารู้สึกหวาดกลัวนั้น ด้วยหวังว่าเมื่อพวกเขาทำการอ่อนน้อมบูชาแล้ว อำนาจเหล่านั้นจะเห็นใจไม่ทำร้าย และอำนวยให้ได้ซึ่งผลประโยชน์บางอย่างที่ร้องขอ การที่คนในสังคมหนึ่ง นับถือผีหรือวิญญาณเหนือธรรมชาตินั้น หาใช่ความเชื่อที่งมงายไร้สาระแต่ประการเดียว แต่ภายในความเชื่อในสิ่งที่ไม่สามารถอธิบายหรือพิสูจน์ได้เหล่านั้น ผิยังมีบทบาทควบคู่กับการสร้างวัฒนธรรมชุมชนตลอดมา สามารถแบ่งบทบาทได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ ดังนี้ หนึ่ง บทบาทในการสร้างบรรทัดฐานควบคุมสังคม ซึ่งหมายถึงบทบาทในเชิงโครงสร้างหน้าที่ทำให้สังคมดำรงกฎระเบียบที่สังคมวางไว้ได้โดยไม่มีผู้ใดล่วงละเมิด และสอง บทบาทในการสร้างความมั่นคงด้านจิตใจ หมายถึง ความเชื่อสามารถเป็นที่พึ่งทางใจของประชาชนได้ในยามที่รู้สึกหวาดกลัว หรือรู้สึกไม่มั่นคงในชีวิต

๓.๒.๓ ภูมิปัญญาด้านความเชื่อของชาวอีสาน

ภูมิปัญญา (Indigenous Knowledge) เป็นรากเหง้าของความรู้อันเป็นบ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมของมนุษยชาติ ภูมิปัญญาก่อให้เกิดการประดิษฐ์คิดค้น ปรับปรุง พัฒนาวิทยาการใหม่ ๆ แทนที่ของเก่าไม่ขาดสาย มีการเรียนรู้และสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งเป็นมรดกวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า มีใช้เพียงสติปัญญาของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แต่หมายถึงองค์ความรู้ที่เป็นสมบัติเฉพาะของเผ่าพันธุ์

เสรี พงศ์พิศ กล่าวถึงความหมายและลักษณะของภูมิปัญญาว่า ภูมิปัญญา (Wisdom) หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หมายถึง พื้นเพรากฐานของความรู้ชาวบ้าน หรือความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรงและทางอ้อม กล่าวคือ การเรียนรู้และมีประสบการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง กับการเรียนรู้และมีประสบการณ์ที่ได้รับจากผู้ใหญ่หรือจากการสืบทอดต่อ ๆ กันมา จนกลายเป็นการยอมรับกันทั่วไปในชุมชนหรือท้องถิ่น หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง ทำได้เอง ผ่านการเรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรง

^{๒๕}ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, “ความเชื่อและพิธีกรรมของคนไทย,” ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๓๒๕-๓๔๙.

^{๒๖}บุญยงค์ เกศเทศ, “ดอนปู่ตา ป่าวัฒนธรรมอีสาน”, ใน ปกิณกะไทยคดีพนธ์, (มหาสารคาม : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๒), หน้า ๖๒-๖๖.

และทางอ้อม เป็นลักษณะของสติปัญญาและองค์ความรู้ทั้งหมดที่ครอบคลุมด้านกว้าง ด้านลึก โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ไปใช้ในการแก้ปัญหาหรือใช้เป็นองค์ประกอบเพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิตได้ภายในท้องถิ่นของตนเอง^{๒๗}

อจจรี จันทมูล และบุญชู ศรีเวียงยา ให้ความหมายของ “ภูมิปัญญา” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Wisdom” ซึ่งมีความหมายว่า ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม และความสามารถในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ และภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง องค์ความรู้ ความคิด ความเชื่อ และการกระทำของบุคคลในท้องถิ่นที่นำมาใช้เป็นแนวทางแก้ปัญหา หรือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต โดยมีการสืบสานและถ่ายทอดต่อ ๆ กันมา^{๒๘}

จารุวรรณ ธรรมวัตร กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านอีสานมีรากเหง้าหลากหลายผสมผสานอย่างกลมกลืนระหว่างศาสนาชาวบ้าน สภาพภูมิศาสตร์ สภาพแวดล้อม และกระบวนการทางสังคม และได้แบ่งภูมิปัญญาอีสานออกเป็นภูมิปัญญาด้านการผลิต ภูมิปัญญาด้านประเพณี ภูมิปัญญาด้านภาษา ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม ภูมิปัญญาด้านสถาปัตยกรรม ภูมิปัญญาด้านดนตรีและการแสดงพื้นเมือง ภูมิปัญญาเรื่องการรักษาโรคแผนพื้นบ้าน ภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และภูมิปัญญาของพระวัดป่า^{๒๙}

วันชัย ปกชีเลิศ กล่าวถึงลักษณะพิเศษที่ทำให้ประเทศที่มีการนับถือพุทธศาสนา มีการผสมผสานด้านความเชื่อทางศาสนาและลัทธิแบบอื่นปะปนอยู่ด้วยเสมอว่า ศาสนาพุทธมีทั้งจุดอ่อนและจุดแข็งอยู่ในที่เดียวกัน คือ การประสานประโยชน์และเข้ากับความเชื่อในกระแสวัฒนธรรมของลัทธิอื่นได้ดี การนับถือศาสนาพุทธไม่มีการบังคับให้เชื่อ ไม่มีกฎหมายห้ามในการนับถือสิ่งอื่น มิได้ยึดติดอยู่กับพระเจ้าองค์ใดองค์หนึ่ง จึงเป็นศาสนาที่ให้เสรีภาพในการนับถือ^{๓๐}

สุภณ สมจิตศรีปัญญา กล่าวว่า ฮิตสิบสองเป็นประเพณีที่กำหนดโดยพระภิกษุในศาสนาพุทธ เพื่อวางไว้เป็นหลักสำหรับหมู่คณะนำไปปฏิบัติให้เกิดความสุข ความเจริญรุ่งเรืองแก่บ้านเมืองสำหรับฮิตสิบสองเน้นแนวทางการปฏิบัติจากการผสมผสานระหว่างความเชื่อผีสารเทวดา และศาสนาพุทธเป็นสำคัญ^{๓๑}

จะเห็นได้ว่า ภูมิปัญญา (Wisdom) หมายถึง ความรู้ สติปัญญา ที่บรรพชนได้สั่งสมผ่านประสบการณ์ของการทดลองผิดลองถูก การแก้ไขปรับปรุง และการพัฒนาอย่างต่อเนื่องยาวนาน จนกลายเป็นมรดกที่ทรงคุณค่า และเป็นทรัพยากรที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตในช่วงเวลานั้นมากที่สุด จนกว่าจะมีวัฒนธรรมหรือวิทยาการแบบใหม่ผ่านเข้ามา และเกิดกระบวนการปรับกระบวนการทัศนทาง

^{๒๗} เสรี พงศ์พิศ, “ภูมิปัญญาชาวบ้าน”, นโยบายวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, ๒๕๔๔, หน้า ๓๑-๓๔.

^{๒๘} อจจรี จันทมูล และบุญชู ศรีเวียงยา, “ลวดลายและการพัฒนาศักยภาพภูมิปัญญาต่อการจัดการผ้าทอพื้นเมืองที่ส่งเสริมสร้างความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองแก่ชุมชนท้องถิ่น : ศึกษากรณีผ้าลายสร้อยดอกหมากในจังหวัดมหาสารคาม”, รายงานการวิจัย, (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๙), หน้า ๓๙-๔๓.

^{๒๙} จารุวรรณ ธรรมวัตร, วิเคราะห์ภูมิปัญญาอีสาน, (มหาสารคาม : ม.ป.ท., ๒๕๓๘), หน้า ๒.

^{๓๐} วันชัย ปกชีเลิศ, “การปรับตัวของสถาบันสงฆ์ไทย พ.ศ. ๒๕๖๔-๒๕๔๔”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๖), หน้า ๓๓.

^{๓๑} สุภณ สมจิตศรีปัญญา, “ฮิตสิบสอง คองสิบสี่ จากต้นฉบับโบราณ”, ใน เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการไทยคดีวิชาการ ๓๕, (กาฬสินธุ์ : ประสานการพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๔๒-๔๘.

ภูมิปัญญาให้ทันสมัยที่สุดอีกครั้งหนึ่ง โดยภูมิปัญญาของคนอีสานนั้นเกิดขึ้นจากสภาพการดำเนินชีวิตในท่ามกลางธรรมชาติที่บีบคั้น จึงเกิดเป็นภูมิปัญญาด้านการหาอยู่หากินในทุก ๆ สาขาอาชีพ นอกจากนั้นความเชื่อก็มีส่วนสำคัญในการเสริมสร้างภูมิปัญญาให้แก่บรรพบุรุษอีสาน โดยเป็นภูมิปัญญาในการผสมผสานความเชื่อเพื่อดำรงวัฒนธรรมทางความเชื่อทั้งแบบเก่าที่เคยประพฤติปฏิบัติมายาวนานและแบบใหม่ที่เห็นว่าดีมีเหตุผลเข้าด้วยกันได้อย่างกลมกลืนและเกื้อกูลกัน

ศาสนาในบริบทประเทศไทยนั้น มีลักษณะเฉพาะที่เกิดขึ้นภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมและนิสัยใจคอของคนไทย ซึ่งในประวัติศาสตร์ชาติอันยาวนานได้ผ่านการเรียนรู้แลกเปลี่ยน รับเอาและดัดแปลงผสมผสานกับวัฒนธรรมที่มาจากภายนอกตลอดเวลา จึงทำให้ศาสนาชาวบ้านไทยประกอบขึ้นด้วยความเชื่อหลากหลายรูปแบบ ความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ ก่อนที่จะรับเอาศาสนาพุทธเข้ามานั้น ความเชื่อเดิมของคนไทยแท้จริงเป็นการผสมผสานระหว่างความเชื่อเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอิทธิพลกับวิถีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นผีฟ้า ผีแล่น ผีป่า ผีเมือง หรือผีบรรพบุรุษ ซึ่งนับเป็นเรื่องราวที่ปรากฏในการรับรู้ของคนชนชาติพันธุ์ไทยอย่างแพร่หลาย แสดงออกมาทั้งที่เป็นการบอกเล่าต่อ ๆ กันมา หรือการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร รวมไปถึงขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องราวเหล่านี้อย่างชัดเจน ความเชื่อของคนไทยแต่ดั้งเดิมก็เหมือนกับชนชาติอื่นในสมัยโบราณ คือ เชื้อในสิ่งที่มองไม่เห็นตัวตน โดยเข้าใจว่ามีฤทธิ์อำนาจอยู่เหนือคน อาจดลบันดาลให้ดีหรือให้ร้ายแก่คนได้ ความเชื่อเช่นนี้ คือ ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ (Supernatural) ที่มีอาจพิสูจน์ได้ด้วยวิธีการวิทยาศาสตร์ แต่ความเชื่อเช่นนี้มีอิทธิพลเหนือความคิดและการกระทำของคนไม่ว่าจะเป็นยุคสมัยใด ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติบางชนิดอาจจัดอยู่ในรูปของศาสนาดั้งเดิม (Primitive Religion) ก่อนจะพัฒนามาเป็นศาสนาใหญ่ ๆ ในปัจจุบัน แต่ความเชื่อบางอย่างก็ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาแต่อย่างใด^{๓๒}

จะเห็นได้ว่า ศาสนาในบริบทของคนอีสาน เป็นรูปแบบความเชื่อที่มีการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมความเชื่อแบบดั้งเดิมคือการนับถือธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ กับความเชื่อที่เข้ามาใหม่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นวัฒนธรรมทางความเชื่อที่แพร่มาจากอินเดีย นั่นคือความเชื่อของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพุทธศาสนา ซึ่งมีหลักคำสอนที่มุ่งเน้นในสภาวะของจิตใจ ทำให้สามารถผสมผสานเข้าด้วยกันได้เป็นอย่างดีกับความเชื่อที่มีการยึดถือมาแต่เดิม ภาคอีสานโดยภาพรวมไม่ได้แตกต่างจากรูปแบบความเชื่อของภูมิภาคอื่น ๆ มากนัก คือได้รับอิทธิพลจากลัทธิความเชื่อผี ศาสนาพราหมณ์ และพุทธศาสนา แต่ทั้งนี้รายละเอียดประเพณีพิธีกรรมบางอย่างก็มีความแตกต่างออกไปดังที่มีผู้กล่าวไว้ว่า ชาวอีสานมีความเชื่อถือศรัทธาในศาสนาพุทธค่อนข้างมาก ถึงแม้จะมีความเข้าใจในหลักคำสอนไม่ลึกซึ้ง แต่ก็มีศรัทธาฝังใจในเรื่องการทำความดีละเว้นความชั่ว และทำจิตใจให้สงบ ขณะเดียวกันชาวอีสานก็มีความเชื่อถือในเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เช่น พระอินทร์ พระพรหม และพระยม ว่าสามารถบันดาลให้มีความสุขและประสบความสำเร็จได้ ส่วนความเชื่อผีสงฆ์เทวดานั้นชาวอีสานต่างก็มีความเชื่อถือในเรื่องนี้อยู่มาก^{๓๓} ชาวอีสานมีแบบแผนในการดำเนินชีวิต

^{๓๒}บุญธรรม ทองเรือง, “วรรณกรรมสู่ขวัญอีสาน”, ปริญญานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม, ๒๕๓๖), หน้า ๒๘.

^{๓๓}เกวลิน ภูมิภาค, ความเชื่อทางศาสนาและลัทธิที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอนของชาวอีสาน, หน้า ๑๔๔.

ส่วนใหญ่สืบเนื่องมาจากการนับถือศาสนา โดยเคารพศรัทธาในองค์พระพุทธรูปเจ้าและพระสงฆ์สาวกของพระพุทธรูปเจ้า ยึดมั่นปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธรูปเจ้า มีความศรัทธาแรงกล้าในการที่จะเป็นผู้สืบศาสนา และพยายามปฏิบัติตนเป็นพุทธมามกะที่ดี แต่ขณะเดียวกันการปฏิบัติพิธีกรรมในชีวิตประจำวันมาจากคติพราหมณ์ ศาสนาที่ชาวบ้านในภาคอีสานนิยมยึดถือปฏิบัติ เป็นศาสนาในลักษณะศาสนาแบบชาวบ้าน คือ ประกอบด้วยความเชื่อดั้งเดิมในเรื่องผีสาร เทวดา ความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติทางไสยศาสตร์ ลัทธิพราหมณ์ และพระพุทธรูปศาสนาในระดับโลกียะ ซึ่งเป็นระดับที่ช่วยในการจัดระเบียบสังคม แม้ว่าพุทธศาสนาที่ได้รับอิทธิพลจากการสังคายนาล้านนาจะแผ่เข้าสู่ภาคอีสาน ซึ่งเป็นพุทธศาสนาที่มีหลักฐานสามารถตรวจสอบความถูกต้องของการปฏิบัติได้ แต่กลุ่มชนในอีสานก็สามารถปรับปรุงหลักธรรมให้เข้ากับสภาพความเป็นอยู่ของตน มีการผสมผสานระหว่างความเชื่อเรื่องภูตผีปีศาจและปรัชญาทางพระพุทธศาสนาอย่างกลมกลืน

๓.๒.๔ พิธีกรรมทางศาสนา

ประเพณีและพิธีกรรม คือ เครื่องบ่งชี้ถึงรูปแบบทางความเชื่อ เพราะเมื่อบุคคลมีความเชื่ออย่างไร ย่อมแสดงลักษณะทางความเชื่อของตนให้ปรากฏผ่านการกระทำ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ประเพณีพิธีกรรม คือ ลักษณะทางรูปธรรมของความเชื่อซึ่งเป็นนามธรรม^{๓๔} ดังที่มีผู้กล่าวไว้ดังนี้

ประเพณีเป็นแบบแผนของกิจกรรมทางสังคมที่มนุษย์ทำขึ้น เกิดจากความเชื่อทางพุทธศาสนา มีทั้งจารีตประเพณี ขนบประเพณีธรรมเนียมประเพณี และประเพณีท้องถิ่น ประเพณีทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคม การอยู่ร่วมกันความสามัคคี ตลอดจนความปลอดภัยของชีวิต ประเพณียังสอนให้คนรู้จักการระบือ เคารพพระบอวสุโดยแสดงออกในรูปของการประกอบพิธีกรรม^{๓๕}

ถาวร โกอุดมวิทย์ กล่าวว่า พิธีกรรมเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมมนุษย์กำหนดพิธีกรรมขึ้นเพื่อสนองตอบทางด้านอารมณ์ จิตใจ และความเชื่อถือเคารพบูชา การแสดงออกโดยใช้สัญลักษณ์ในการสื่อความหมายตามความเชื่อนั้น บางครั้งไม่อาจแสดงผลตามหลักเกณฑ์ของความจริงได้ พิธีกรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น มีส่วนต่าง ๆ ที่มนุษย์ปรุงแต่งและประกอบกันขึ้นเป็นองค์ประกอบทางวัฒนธรรม ตกทอดเป็นมรดกแล้วหลายชั่วอายุคน^{๓๖}

ถาวร ดำเนตร กล่าวว่า พิธีกรรมเป็นวัฒนธรรมที่คนในสังคมได้สร้างขึ้น เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงทางจิตใจ มีความหวังและเชื่อว่าพิธีกรรมต้องนำไปสู่ผลที่คาดหวัง ทำให้เกิดความเป็นสวัสดิมงคล อยู่เย็นเป็นสุข พิธีกรรมจะมีความสัมพันธ์กับความเชื่อเพราะพิธีกรรมต้องมาจากพื้นฐานของความเชื่อ ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อด้านใด ความเชื่อนั้นชุมชนท้องถิ่นเป็นผู้กำหนดขึ้นจนเป็นประเพณีดั้งเดิมสืบต่อกันมา มีแบบแผนการกระทำเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น จนเป็นที่ยอมรับของ

^{๓๔}บุญธรรม ทองเรือง, วรรณกรรมสู่ขวัญอีสาน, หน้า ๓๔๐.

^{๓๕}ธงชัย เมืองจันทร์, “คติธรรมไทยจากประเพณีการไหว้พระธาตุเมืองจันทร์”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๙), หน้า ๓๗.

^{๓๖}ถาวร โกอุดมวิทย์, “พิธีกรรม”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๙), หน้า ๑๒๒.

สังคมทั่วไป โดยได้แบ่งพิธีกรรมออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ พิธีกรรมส่วนบุคคล และพิธีกรรมของชุมชน^{๓๗}

ธิดา โมสิกรัตน์ และจำนงค์ ทองประเสริฐ กล่าวว่า แต่เดิมนั้นพิธีกรรมทำเฉพาะตัวบุคคล และภายในกลุ่มเล็ก ๆ ต่อมาได้จัดระเบียบแล้วกลายมาเป็นเรื่องของส่วนรวม คนในสังคมได้ประพฤติและถือปฏิบัติตามความคิดความเชื่อของตนและสังคม ทำให้เกิดเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตอย่างเดียวกัน พิธีกรรมจึงเป็นประเพณีส่วนรวม ประเพณีของสังคมได้ผนวกเอาพิธีกรรมเข้ามารวมไว้เป็นแบบแผนการประพฤติปฏิบัติของหมู่คณะ ซึ่งแตกต่างกันออกไปในท้องถิ่นแต่ละถิ่น ประเพณีอาจประกอบด้วยประเพณีย่อย ๆ หลายประเพณี^{๓๘}

จะเห็นได้ว่า ประเพณีพิธีกรรมในภูมิภาคต่าง ๆ มีความเหมือนกันหรือแตกต่างกัน มาจากสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมทางสังคม ดังนั้น ประเพณีส่วนรวมของชาติส่วนใหญ่จึงมีลักษณะเหมือนกันทุกท้องถิ่น แต่จะแตกต่างกันบ้างในรายละเอียดของประเพณี ประเพณีส่วนรวมนี้ได้แก่ ประเพณีการบวช ประเพณีแต่งงาน ประเพณีการเกิด และยังได้กล่าวถึงปัจจัยที่ทำให้ประเพณีของแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างกัน ว่าเกิดจากปัจจัย ๓ ประการ คือ

(๑) สิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ได้แก่ ภูมิประเทศ ดินฟ้าอากาศ และทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้ในแต่ละท้องถิ่นจะแตกต่างกันออกไป

(๒) สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เกิดจากวิถีชีวิตของคนในสังคม ดังนั้น คนในสังคมคิดอย่างไร รู้สึกอย่างไร เชื่ออย่างไร ก็จะแสดงออกมาให้ปรากฏในรูปของภาษาประเพณี กิจกรรมงาน การละเล่น ตลอดจนสิ่งอื่น ซึ่งคนในสังคมสร้างขึ้นและถ่ายทอดไว้

(๓) สิ่งแวดล้อมทางสังคม เนื่องจากสังคมประกอบไปด้วยคนตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป อาศัยอยู่ในเขตแห่งใดแห่งหนึ่งเป็นประจำ เป็นเวลานานพอสมควร มีการผสมกลมกลืนกันทางวัฒนธรรม และขณะเดียวกันก็มีการกำหนดขอบเขตและบรรทัดฐานทางสังคมที่แตกต่างกัน ย่อมทำให้ประเพณีแตกต่างกันไปด้วย

กล่าวอีกนัยหนึ่ง ประเพณีที่มีมาในสังคมไทยแต่โบราณเกี่ยวเนื่องด้วยระบบความเชื่อหลายอย่าง ทั้งอำนาจเหนือธรรมชาติ เชื่อในพระพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ ประเพณีได้แยกเป็น ๓ ประเภทใหญ่ ๆ คือ

(๑) จารีตประเพณี (Moral Custom) ได้แก่ ประเพณีที่สังคมถือว่าถ้าใครในสังคมฝ่าฝืนหรือดื้อไม่ทำตาม ก็เป็นความผิดและชั่ว จารีตประเพณีเป็นข้อบังคับทางจรรยา หรือศีลธรรมของสังคม

(๒) ขนบประเพณี (Institutional Custom) ได้แก่ ประเพณีที่สังคมได้ตั้งหรือวางไว้เป็นระเบียบแบบแผนขึ้นไว้โดยตรงหรือทางอ้อม โดยตรงวางเป็นระเบียบไว้ชัดเจน ส่วนทางอ้อม ไม่ได้

^{๓๗}ถาวร ดำเนตร, “คติความเชื่อในประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าจอมปากช่องภูเวียง อำเภอกุเวียง จังหวัดขอนแก่น”, รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๕), หน้า ๖-๙.

^{๓๘}ธิดา โมสิกรัตน์ และจำนงค์ ทองประเสริฐ, “ศาสนาและพิธีกรรมของไทย”, ใน เอกสารการสอนชุดวิชาไทยคดีศึกษา หน่วยที่ ๘-๑๕, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๓), หน้า ๓๘-๓๙.

เขียนไว้ชัดเจนเป็นแต่เพียงได้รับการสืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน เช่น วิธีรดน้ำดำหัวแบบชาวเหนือ

(๓) ธรรมเนียมประเพณี (Conventional Custom) ได้แก่ ประเพณีที่ได้รับการประเพณีปฏิบัติสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน ไม่ค่อยจะมีโทษเมื่อใครไม่ปฏิบัติตาม เป็นประเพณีท้องถิ่นของแต่ละท้องถิ่นนั้น ประเพณีในระบบความเชื่อ ได้แก่ พิธีกรรมทางศาสนาและไสยศาสตร์มีอิทธิพลต่อความมั่นคงทางจิตใจและความเป็นปึกแผ่นของสังคม

๓.๒.๕ ประเพณีท้องถิ่นอีสาน

ชาวอีสานมีการปฏิบัติประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อของตนหลายประการทั้งที่เป็นประเพณีพิธีกรรมส่วนบุคคล ประเพณีพิธีกรรมของส่วนรวม ประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับขั้นตอนของชีวิต ประเพณีเกี่ยวกับภาระทางศาสนา ประเพณีเกี่ยวกับการทำมาหากิน และประเพณีพิเศษที่จัดขึ้นในโอกาสเฉพาะเท่านั้น ประเพณีท้องถิ่นของชาวอีสานได้รับอิทธิพลโดยตรงจากวัฒนธรรมล้านช้าง ซึ่งมีความเกี่ยวพันกันทางสายเลือดและเขตแดนทางการเมืองมาตั้งแต่อดีต โดยคลี่คลายมาจากลัทธิความเชื่อทางพราหมณ์และฝอยอย่างเข้มข้นมากกว่าพุทธศาสนา ประเพณีส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับช่วงวัยของชีวิตและวิถีการทำมาหากิน อันเป็นผลมาจากระบบการผลิตภาคเกษตรที่ต้องอาศัยการพึ่งพาธรรมชาติ ชาวอีสานเรียกขนบธรรมเนียมประเพณีนี้ว่า ฮีต-คอง ถือเป็นเสมือนธรรมนูญชีวิตให้ทุกคนร่วมกันปฏิบัติตามเพื่อความสงบสันติและความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน

ประเพณีฮีตสิบสอง ชาวอีสานมีการนับถือประเพณีในระบบฮีต-คองอย่างเคร่งครัดมาแต่โบราณ ระบบ ฮีตสิบสอง-คองสิบสี่ เป็นการผสมผสานวิถีการดำเนินชีวิตเข้ากับความเชื่อทางศาสนาอย่างกลมกลืนก่อให้เกิดลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมประเพณี ที่สามารถนำไปใช้ได้ในระบบต่าง ๆ คล้ายกับเป็นกฎหมาย หรือธรรมเนียมปฏิบัติทางสังคม ที่ซ่อนอยู่ภายในประเพณีอีกชั้นหนึ่ง ดังที่จารุวรรณ ธรรมวัตร นักวิชาการด้านคติชนอีสานได้กล่าวไว้ว่า ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวอีสานเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยรักษาสภาพสังคมและสถานภาพของสังคมให้คงอยู่ และเป็นเครื่องเสริมสร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่ชาวอีสานเมื่อมีโอกาสประกอบกิจกรรมประเพณีในแต่ละเดือนร่วมกัน ประเพณีนั้นเรียกว่า “ฮีตสิบสอง” หรือจารีตประเพณี ๑๒ ประการ^{๓๙}

ฮีตสิบสองของภาคอีสาน

ฮีตสิบสอง เป็นประเพณีที่ชาวอีสานนิยมยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษและยังคงปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน ถือเป็นกิจกรรมที่จัดหมุนเวียนไปตามสภาพวิถีชีวิตและฤดูกาล ปรากฏอีสานได้เรียบเรียงประเพณีฮีตสิบสองไว้ดังนี้^{๔๐}

เดือนอ้ายหรือเดือนเจียง ทำบุญเข้ากรรม เป็นเดือนที่พระสงฆ์เข้าปริวาสกรรมสารภาพความผิดพลาดของตนต่อหน้าคณะสงฆ์ เป็นโอกาสที่ประชาชนจะทำบุญ

เดือนยี่ ทำบุญคุณลาน เพื่อเป็นมงคลแก่ข้าวเปลือก

เดือนสาม ทำบุญข้าวจี ข้าวเหนียวปั้นนั้นชโลมด้วยน้ำอ้อยผสมไข่ ช่างในใส่น้ำอ้อยไว้ก่อนนำไปอังไฟ ร่วมกันทำก่อนนำไปถวายพระพร้อมด้วยอาหารคาวหวาน

^{๓๙}จารุวรรณ ธรรมวัตร, คติชาวบ้านอีสาน, (กรุงเทพมหานคร : อักษรวัฒนา, ๒๕๔๐, หน้า ๕.

^{๔๐}สำลี รักสุทธี, ฮีตสิบสองคองสิบสี่, (กรุงเทพมหานคร : พ.ศ.พัฒนา จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๑๒.

เดือนสี่ ทำบุญพระเวศหรือบุญมหาชาติ ถือว่าบุญนี้สำคัญ ชาวบ้านจะพยายามทำให้ลูก
ชั้นตอนทุกอย่าง เป็นการพึ่งพิงกันว่าด้วยเนื้อหาเรื่องพระจริยาวัตรของพระพุทธเจ้า

เดือนห้า ทำบุญสงน้ำหรือตรุษสงกรานต์ จะมีการสงน้ำพระ และผู้ใหญ่ที่นับถือ มีการ
ทำบุญก่อพระเจดีย์ทราย สาดน้ำเล่นกัน และถือว่าเป็นวันปีใหม่นะด้วย

เดือนหก ทำบุญบั้งไฟ จะมีการแข่งขันกันจุดบั้งไฟเพื่อขอฝนจากแถน มีการแห่บั้งไฟเพื่อ
ความสวยงามและสนุกสนาน ล้อเลียนสังคม รวมทั้งพูดจาลามกและทำเครื่องเล่นเป็นสัญลักษณ์ทาง
เพศมาแห่แหนโดยไม่ถือว่าเป็นของหยาบคาย

เดือนเจ็ด ทำบุญชำระหรือบุญบูชาบรรพบุรุษ เป็นการทำบุญเพื่อระลึกถึงผู้มีพระคุณด้วย
การนิมนต์พระมาสวดมนต์ในพิธีเช่นสรงหลักเมือง หลักบ้าน ฝั่ปู้ตา ฝั่เมือง ฝั่ตาแฮก

เดือนแปด ทำบุญเข้าพรรษา ชาวบ้านจะร่วมกันหล่อเทียนประจำพรรษา จนเป็นที่รู้จักกันดี
นั่นคือบุญประเพณีแห่เทียนพรรษาของชาวอุบลราชธานี

เดือนเก้า ทำบุญข้าวประดับดิน เป็นการนำห่ออาหารคาวหวาน หมากพลู บุหรี่ไปวางไว้
ตามพื้นดิน เพื่ออุทิศแก่ญาติที่เสียชีวิตไปแล้ว และถวายภัตตาหารแก่พระเณร

เดือนสิบ ทำบุญข้าวสาก (สลากภัต) หรือเรียกว่า บุญเดือนสิบ ผู้ถวายภัตตาหารจะเขียนชื่อ
ลงในบาตร พระสงฆ์จับสลากได้ชื่อของผู้ใดคนนั้นเป็นผู้ถวายภัตตาหารและเครื่องไทยทาน เพื่ออุทิศ
บุญให้กับผู้ตาย

เดือนสิบเอ็ด ทำบุญออกพรรษา หรือเรียกอีกอย่างว่าทำบุญจุดประทีป เป็นที่มาของ
ประเพณีไหลเรือไฟ

เดือนสิบสอง ทำบุญกฐิน คำว่า “กฐิน” เป็นคำภาษาบาลี หมายถึง ไม้สะดึง คือ ไม้ที่ทำ
เป็นกรอบสำหรับซึ่งผ้าเวลาจะเย็บผ้า เพื่อดัดซึ่งผ้าให้ดัดจะได้เย็บง่าย บุญกฐินจึงเป็นการทำบุญที่ต้อง
นำผ้าไปถวายพระเป็นสำคัญ จัดเป็นวินัยกรรมอย่างหนึ่งซึ่งสงฆ์ต้องทำในจีวรกาล มีกำหนดระหว่าง
วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ จนถึงวันเพ็ญเดือน ๑๒ เรียกว่าบุญเดือนสิบสอง

ในจำนวนประเพณี ๑๒ เดือนของชาวอีสานนี้ นักปราชญ์ชาวอีสานได้จำแนกประเภทไว้
ตามจุดมุ่งหมาย หรือความเชื่อหลักในการกระทำ ได้ ๔ ประเภทดังนี้

(๑) ประเพณีที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา มีทั้งหมด ๖ เดือน คือ เดือนเจียง เดือนสาม เดือน
สี่ เดือนแปด เดือนสิบเอ็ด และเดือนสิบสอง

(๒) ประเพณีที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน เพื่อความอุดมสมบูรณ์ของผลผลิตในไร่นา
ตลอดจนความบริบูรณ์ของฝน มีทั้งหมด ๓ เดือน คือ เดือนยี่ เดือนหก และเดือนสิบ ซึ่งเป็นความเชื่อ
ตามแบบธรรมชาตินิยม (Animism) หรือความเชื่อเกี่ยวกับผิวนั่นเอง

(๓) ประเพณีเกี่ยวกับขวัญและกำลังใจในการดำรงชีวิตของคนในสังคมหรือในหมู่บ้านให้อยู่
เป็นสุข มีทั้งหมด ๒ เดือน คือ เดือนห้า และเดือนเจ็ด ซึ่งจะมีลักษณะของความเชื่อถือผีผสมกับ
พิธีกรรมแบบพราหมณ์อยู่ในประเพณีเดียวกัน

(๔) ประเพณีเกี่ยวกับความกตัญญูและระลึกถึงบรรพบุรุษ มี ๒ เดือน คือ เดือนเก้า และ
เดือนสิบ ซึ่งจะผสมความมุ่งหมายเพื่อความอุดมสมบูรณ์และแสดงความกตัญญูด้วย^{๔๑}

^{๔๑}สุเทพสารคุณ (สุนันท์ เพชรเลื่อน), พระครู และคณะ, **มรดกไทยอีสานฉบับสมบูรณ์**, (ขอนแก่น :
ขอนแก่นคัลลิ้งนาธรรม จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๒๘๖.

สรุปได้ว่า ฮีตสิบสอง หมายถึง จารีตประเพณีที่ชาวอีสานจัดกระทำขึ้นเป็นประจำหมุนเวียนไปในแต่ละเดือนของรอบปี มีความสอดคล้องสัมพันธ์กับวิถีการดำเนินชีวิตและสภาพแวดล้อมของแต่ละฤดูกาล ซึ่งตรงกับคำศัพท์ในภาษากลางว่า ประเพณีสิบสองเดือน แต่ทั้งนี้ ฮีตสิบสองของภาคอีสานมีลักษณะเฉพาะ มีความแตกต่างในรายละเอียดจากประเพณีของภาคกลาง มีเพียงประเพณีบางอย่างเท่านั้นที่คล้ายคลึงกัน ฮีตสิบสอง มิใช่เป็นเพียงประเพณีที่จัดขึ้นเพื่อกิจกรรมด้านนันทนาการ หรือเป็นพิธีกรรมรองรับความเชื่อทางศาสนาเพียงอย่างเดียว แต่เนื้อแท้ของระบบฮีตคอง ในภาคอีสานยังทำหน้าที่เสมือนกฎหมายที่คอยบังคับควบคุมให้สมาชิกในสังคมปฏิบัติตาม หากผู้ใดหรือชุมชนใดไม่ปฏิบัติตามย่อมถูกมองว่ากำลังมีพฤติกรรมไปในทางที่ผิดบาป ย่อมได้รับคำตำหนิติเตียนหรือการลงโทษทางสังคม ดังคำกล่าวที่มีมาตั้งแต่โบราณว่า “ผิดฮีต ผิดคอง” นั่นเอง

๓.๓ จริยศาสตร์ : วิถีชีวิต พิธีกรรมของชนสี่เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ

จังหวัดศรีสะเกษเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคอีสานที่มีประวัติศาสตร์มายาวนาน เคยเป็นชุมชนที่มีอารยธรรมรุ่งเรืองมานับพันปีตั้งแต่สมัยขอมเรืองอำนาจ เป็นพื้นที่ที่มีการพบแหล่งโบราณคดีทั้งสมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์จำนวนมาก ซึ่งแสดงให้เห็นว่า จังหวัดศรีสะเกษเป็นดินแดนที่มีผู้คนอยู่อาศัยมานาน ตั้งแต่อดีต ชุมชนต่างๆ ได้มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องจนเกิดเป็นรัฐ โดยมีแหล่งชุมชนโบราณจำนวนมากกระจายอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำชีและลุ่มแม่น้ำมูล แบ่งเป็นกลุ่มวัฒนธรรมทวารวดีซึ่งนิยมทำคูน้ำคันดินเป็นวงรีหรือวงกลมรอบเมือง นิยมตั้งเมืองใกล้แหล่งน้ำเพื่อสะดวกในการชักน้ำเข้ามาเก็บในคูเมือง และกลุ่มวัฒนธรรมขอมที่ส่วนใหญ่มีการจัดวางผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมมีการขุดบารายไว้เป็นแหล่งน้ำสำหรับเมือง จากหลักฐานที่ปรากฏแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมทวารวดีที่แพร่ขยายครอบคลุมดินแดนอีสานในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๔ หลังจากนั้นอาณาจักรขอมได้ขยายอิทธิพลเข้ามาสู่ดินแดนอีสานสูงมากในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๘

๓.๓.๑ ประวัติความเป็นมาของชาวกูย

ภาคอีสานตามสภาพภูมิศาสตร์นั้น อาจแบ่งพื้นที่ออกเป็นสองส่วนคือ ส่วนที่อยู่ในบริเวณแอ่งสกลนคร อันได้แก่ จังหวัดสกลนคร หนองคาย อุดรธานี หนองบัวลำภู นครพนม และจังหวัดเลย กับพื้นที่ส่วนที่อยู่ในบริเวณแอ่งโคราชหรือบริเวณอีสานใต้ ได้แก่ จังหวัดศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์ ชัยภูมิ และจังหวัดนครราชสีมา โดยมีเทือกเขาภูพานเป็นสันกั้นระหว่างแอ่งสกลนครและแอ่งโคราชนี้ จากการศึกษาประวัติศาสตร์พบว่า คนอีสานได้อาศัยอยู่ในดินแดนแถบนี้มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ มีอายุกว่าหนึ่งหมื่นปี ในอดีตในดินแดนแถบนี้เรียกว่า “อาณาจักรเจนละ” มีกษัตริย์องค์สำคัญคือ กษัตริย์จิตรเสน ยุคต่อมาคืออาณาจักรศรีโคตรบูรณภายหลังเป็นอาณาจักรล้านช้าง และตกเป็นประเทศราชของอาณาจักรสยามในสมัยกรุงธนบุรี ภาคอีสานจึงมีกลุ่มคนอาศัยอยู่หลายกลุ่ม โดยเฉพาะในเขตอีสานใต้มีกลุ่มคนอาศัยอยู่หลายกลุ่มทั้งเขมร ลาว และส่วย (กูย)

ชาวกูย เป็นชื่อเรียกกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่ในเขตอีสานใต้ มีประวัติศาสตร์มานานนับ ๓,๐๐๐ ปี สืบเชื้อสายมาจากชนเผ่ามุนด์ (Munda) ซึ่งมีถิ่นฐานอยู่บริเวณเชิงเขาหิมาลัย เป็นเจ้าของพ่อภาษาพอมดหมอผี มีทักษะในการจับช้างและฝึกช้าง ใกล้ชิดกับราชวงศ์คุปตะที่มีความโด่งดังของอินเดียโบราณ ได้ชื่อว่ามีกองทัพที่เกรียงไกรที่สุด ความยิ่งใหญ่ของกองทัพคุปตะคือมี

กองทัพช้างที่ได้ฝึกซ้อมเป็นอย่างดี โดยมีชาวมณฑลเป็นผู้ฝึกให้และเป็นความขี้ขางในยามสงครามด้วยหลักฐานทางอินเดียยืนยันว่าคุปตะเคยส่งช้างศึกพร้อมความขี้ขางมาเป็นอภินันทนาการแก่อาณาจักรพราหมณ์บริเวณลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

กลุ่มชาติพันธุ์ไทยกวย ได้อพยพจากตอนเหนือของอินเดียมาทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเขมรและตอนใต้เมืองจำปาศักดิ์ของลาว พงศาวดารเมืองละแวกได้กล่าวถึงพระเจ้าธรรมราชาผู้ครองนครธม ได้ทรงขอความช่วยเหลือจากกองทัพกวย ให้ส่งทหารไปช่วยปราบกบฏ เมื่อปราบเสร็จทั้งสองฝ่ายได้มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ชาวกวยเข้ามาค้าขายกับอยุธยาระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑ เป็นช่วงที่ปกครองตนเองเป็นอิสระแถบเมืองกัมโปงสมคิดกับลาวได้ในปัจจุบัน

ไพฑูรย์ มีกุล กล่าวถึงชาวกวยว่า ชาวกวยได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรม จากเขมรและลาว โดยการยอมรับวัฒนธรรมซึ่งกันและกันโดยการแต่งงานระหว่างกลุ่ม ชาวกวยจึงรับวัฒนธรรมภาษาและประเพณีจากเพื่อนบ้าน การถือศาสนาและความเชื่อของชาวกวย ยังมีความเชื่อในเรื่องลัทธิผีวิญญาณ (Animism) สูง การถือผีบรรพบุรุษของคนถือว่าเป็นผีที่ดีให้ความอารักขาและความสุขแก่ลูกหลานได้ ด้านพุทธศาสนามีการนับถือพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน (Popular Buddhist) เช่นเดียวกับชาวอีสานคู่กับการถือผี ชาวกวยหรือกวย เป็นชนกลุ่มใหญ่ที่ตั้งหลักแหล่งอยู่ในเขตจังหวัดศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์บางส่วน คนไทยเรียกว่า ส่วย กลุ่มชาติพันธุ์กวยที่พูดภาษากวยแบ่งได้ ๕ กลุ่ม ดังนี้

๑. กวยมะไฮ (Kui m'ai) กลุ่มที่อาศัยอยู่ในจังหวัดอุบลราชธานีแถบโขงเจียม บ้านเวินบึก บ้านท่าล้ง ใกล้กับลาวใต้ เรียกตนเองว่า กวยบลู (คนภูเขา)

๒. กวยมะลอ (Kui m' lo) อาศัยอยู่ในเขตจังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ

๓. กวยเยอ (Kui yer, yo) อาศัยอยู่ในเขตอุบลราชธานี ศรีสะเกษ

๔. กวยมะลัว หรือมะหลัว (Kui m'loa) อาศัยอยู่ในเขตสุรินทร์ ศรีสะเกษ

๕. กวยอะเจียง กลุ่มที่มีความชำนาญในการคล้องช้าง อยู่ในเขตอำเภอท่าตูม อำเภोजอม พระจังหวัดสุรินทร์^{๔๒}

เนติ โชติช่วงนิธิ ได้กล่าวว่า กวยเชื่อในการทำบุญเช่นเดียวกับคนอีสาน ยึดคติความเชื่อในทางพุทธศาสนาตามจารีตประเพณีรูปแบบความเชื่อและวิถีชีวิตแบบเดิมชาวกวย (เก่า) ได้ถูกซึมซับและปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมในปัจจุบัน พิธีกรรมทางพุทธศาสนาและความเชื่อท้องถิ่นผสมผสานกลมกลืนทางวัฒนธรรม^{๔๓}

อุทัย สมวัฒน์ ได้กล่าวถึง ประเพณี ๔ เผ่าไทยศรีสะเกษ ย้อนรอยวัฒนธรรมของบรรพชนว่า ศรีสะเกษเป็นแหล่งอารยธรรมของชน ๔ เผ่า คือ ส่วย เยอ เขมร และลาว ในอดีตชนเผ่าลาวเขมรเคยปกครองมาก่อน และต่อมาชาวส่วย กวยหรือกวยได้อพยพมาสร้างบ้านแปลงเมืองรวมถึงการปกครอง ส่วนชาวเยอเป็นชนกลุ่มหนึ่งก็คือกวยเยอ ต่อมาเรียก เยอ ชนทั้ง ๔ เผ่า มีภาษาพูดในท้องถิ่นของตนเองรวมทั้งขนบธรรมเนียมประเพณี แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง งานประเพณี ๔ เผ่าไทยศรีสะเกษ หรืองานเทศกาลดอกคำวนบาน (เดิม) เป็นงานประเพณีประจำปีที่ยิ่งใหญ่ทุกปีแสดงออก

^{๔๒}ไพฑูรย์ มีกุล, “ไทยกวย : ชนพื้นเมืองดั้งเดิม”, *อาศรมวัฒนธรรม*, (ม.ป.ท. : ม.ป.พ., ๒๕๔๗), หน้า ๑๒-๑๕.

^{๔๓}เนติ โชติช่วงนิธิ, “กวย (ส่วย) บ้านปราสาท : วัฒนธรรมผสมกลมกลืน”, *สยามรัฐ*. ๒๕ กันยายน ๒๕๕๙. หน้า ๑๕.

ถึงประเพณีวัฒนธรรมที่ชาว ๔ เผ่าได้อาศัยอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคี^{๔๔}

จะเห็นได้ว่า ชาวกวย (ส่วย) เป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิมที่อพยพมาจากอินเดียมาอาศัยในภาคอีสานตอนใต้ ที่พบเห็นหนาแน่นที่สุดก็คือในจังหวัดศรีสะเกษ สุรินทร์ และกระจายไปในอุบลราชธานี บุรีรัมย์ และมหาสารคาม วัฒนธรรมชาวกวยเป็นวัฒนธรรมที่มีจริยธรรม มีวินัยและเอกราชสูง มีลักษณะเด่นที่พบ คือ การพึ่งพาตนเอง ขยันหมั่นเพียร รับผิดชอบ เชื่อผู้นำหรือผู้อาวุโส ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนา แต่ยังคงเชื่อในการถือผี โดยเฉพาะผีบรรพบุรุษ มีความเชื่อว่าวิญญาณของบรรพบุรุษยังคงวนเวียนปกปักรักษาลูกหลาน การบูชาผีบรรพบุรุษจึงเป็นการแสดงความกตัญญู กวยมีวัฒนธรรมประเพณีภาษาเฉพาะกลุ่มตนเองขณะเดียวกันได้รับวัฒนธรรมจากเพื่อนบ้าน เช่น เขมร ลาว และวัฒนธรรมสยาม ทำให้วัฒนธรรมเดิมยังคงมีคือการถือผี วัฒนธรรมมีบทบาทต่อพฤติกรรมของผู้คนในสังคมกวยเป็นอย่างมาก พฤติกรรมของกวยแต่ละชุมชนมีผลต่อสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนจนถึงยุคปัจจุบัน

๓.๓.๒ ประวัติความเป็นมาของชาวเขมร

ชาวเขมรในจังหวัดศรีสะเกษ เรียกตนเองว่า “ขแมร์” แต่หากจะบ่งบอกถึงถิ่นของภาษาและชาติพันธุ์ ชาวเขมรเรียกภาษาและชาติพันธุ์ของตนเองว่า ขแมร์ลือ ซึ่งแปลว่า เขมรสูง เรียกภาษาเขมรและชาวเขมรในประเทศกัมพูชาว่า ขแมร์-กรอม แปลว่า เขมรต่ำ และเรียกคนไทยหรือคนพูดภาษาไทย เป็นภาษาแม่ว่า ซึม ซึ่งตรงกับว่า สยาม ในภาษาไทย และคำว่า เขียม ในภาษากวย ผู้พูดภาษาเขมรมีอยู่จำนวนมากในเขตจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ และบางอำเภอของจังหวัดอุบลราชธานี นครราชสีมา ร้อยเอ็ด มหาสารคาม นอกจากนี้บางอำเภอในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ จังหวัดปราจีนบุรี จันทบุรี ตราด ฉะเชิงเทรา และสระแก้ว ซึ่งบุคคลเหล่านี้มีสถานะเป็นคนไทย สัญชาติไทย

คำว่า เขมร น่าจะเป็นคำที่เพี้ยนมาจากคำว่า กุมาร ซึ่งแปลว่า ทารกเพศชาย สันนิษฐานว่าสาเหตุที่ชนชาติเหล่านี้ มีชื่อเรียกว่า เขมร ซึ่งเพี้ยนมาจากคำว่ากุมาร น่าจะมีความสัมพันธ์กับบันทึกของชาวจีนที่กล่าวไว้ว่า อาณาจักรฟูนันมีผู้ปกครองชื่อนางลิเว นางได้อภิเษกกับพราหมณ์จากอินเดีย ซึ่งเดินทางมายังดินแดนแห่งนี้นาม หวันเทียน ซึ่งเป็นคำที่จดจากภาษาจีนตรงกับคำว่า โกลัญญะ นางลิเว มีชื่อเรียกในสมัยต่อมาว่า พระนางโสภา โกลัญญะ และพระนางโสมา เป็นปฐมกษัตริย์ของอาณาจักรฟูนัน ซึ่งมีความรุ่งเรืองในเขตเอเชียอาคเนย์

ดังกล่าวแล้วว่าชาวไทยเชื้อสายเขมรมีอยู่เป็นจำนวนมากในเขตพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี ได้ทำการสำรวจเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๗ พบว่าประชากรที่พูดภาษาเขมร มีดังนี้ จังหวัดสุรินทร์มีจำนวนมากที่สุด ๕๑๘,๕๓๗ คน บุรีรัมย์ ๔๒๕,๖๐๔ คน ศรีสะเกษ ๒๘๔,๔๘๒ คน และอุบลราชธานี ๒๕,๑๘๑ คน

ประวัติความเป็นมาและถิ่นที่อยู่ของชาวเขมร^{๔๕}

^{๔๔}อุทัย สมวัฒน์, “ ประเพณี ๔ เผ่าไทยศรีสะเกษย้อนรอยวัฒนธรรมของบรรพชนอีสาน”, บ้านเมือง, ๒๕ กันยายน ๒๕๔๐, หน้า ๑๑.

^{๔๕}คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, หนังสือเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่องวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดศรีสะเกษ, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.พ., ๒๕๔๒).

เพื่อความเข้าใจประวัติความเป็นมาและถิ่นที่อยู่ของชาวเขมร จึงขอเสนอประวัติการตั้งถิ่นฐานและการดำรงอยู่ของชาวเขมร และเขมรถิ่นไทยโดยย่อ ดังนี้

ยุคอาณาจักรฟูนัน ชนชาติมอญ - เขมร มีถิ่นฐานเดิมที่ประเทศอินเดีย อาณาจักรแรกของชนกลุ่มนี้ เรียกตามศิลาจารึกภาษาสันสกฤตว่า "วรวณ" (พระพนม) ในพงศาวดารจีนเรียกว่าฟูนัน... ตั้งอยู่ตั้งอยู่ที่ฝั่งทะเลแห่งหนึ่ง ทางทิศตะวันออกจดกับประเทศลีนยี (จัมปา) ทิศตะวันตกจดกับประเทศกัมพูชา (สุวรรณภูมิ)ราชธานีแห่งแรกของอาณาจักรนี้เรียกว่า "กรุงโคกธลอก" ในสมัยของพระทอมนางนา (เกาณทีนยะ พระนางโสมมา) ราชวงศ์นี้มีอำนาจประมาณ ๓๐๐ ปี จนถึง พ.ศ. ๑๐๒๘ ต่อมาในยุคที่กษัตริย์ที่ลงท้ายพระนามว่า "วรมัน" เริ่มต้นด้วย พระเจ้าเกาณทีนยะชัยวรมัน (พ.ศ. ๑๐๒๘-๑๐๕๗) ชาวอินเดียได้ร่วมกับพวกกบฏเข้าโจมตีกรุงโคกธลอกแล้วย้ายเมืองหลวงเข้าไปตามฝั่งแม่น้ำใหญ่ ๕๐๐ ลี้ตั้งชื่อเมืองหลวงว่า วยารปุระ แปลว่าเมืองแห่งนายพราน.... ส่วนพวกราชวงศ์พื้นเมืองเดิมก็ย้ายขึ้นไปทางเหนือ สร้างเมืองใหม่ริมฝั่งแม่น้ำโขง ชื่อ คัมภปุระ และภวปุระ (ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงตอนล่าง พ.ศ. ๑๐๙๓) เกิดจลาจลในกรุงวยารปุระ เจ้าชายภววรมันแห่งเมืองภวปุระ และเจ้าชายจิตรเสนแห่งคัมภปุระ สายราชวงศ์พื้นเมือง ได้ครอบครองวยารปุระและรวมเข้ากับอาณาจักรเจนละ

ในสมัยของภววรมันนี้เอง พระองค์ได้แผ่ขยายอำนาจเข้าไปในเขตบริเวณภูเขาตงเร็ก และลุ่มแม่น้ำมูล ต่อมาเจ้าชายจิตรเสน ได้อภิเษกเป็นกษัตริย์ ทรงพระนาม มเหศวรมัน ทรงย้ายเมืองหลวงกลับมาอยู่ที่ วยารปุระ พ.ศ. ๑๑๔๓-๑๑๕๔ ได้ขยายดินแดนเข้ามาในเขตลุ่มน้ำมูลและภูเขาตงเร็ก มีการสร้างเทวสถานขึ้นในบริเวณนี้หลายแห่ง ซึ่งหม่อมเจ้าสุภัทรรดิค ดิศกุล ให้ข้อสังเกตว่า ในการสร้างปราสาทยุคสมัยเจนละ และปราสาทหินในยุคหลัง ยังสร้างด้วยอิฐไม่สอปูน ซึ่งเป็นศิลปะการสร้างของช่วงสกุลจามปา คือสถาปัตยกรรมจาม เป็นสถาปัตยกรรมซึ่งใช้อิฐ โดยการใช้ศิลปะเพียงเล็กน้อย โดยใช้อิฐคุณภาพดีฝนเรียบเรียงกันสอดด้วยยางพืชที่ทำให้รอยต่อสนิท หลังคาอาคารเล็กเรียงด้วยอิฐ

ตั้งแต่สมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ เป็นต้นมา ได้มีการสร้างปราสาทต่าง ๆ ต่อเนื่องมาเป็นลำดับหลายรัชกาล จนถึงกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เช่นการสร้างปราสาทเขาพระวิหารปราสาทหินสระกำแพงใหญ่ ซึ่งศิลาจารึกเขาพระวิหารหลักที่ ๑ หลักที่ ๒ ชี้ให้เห็นถึงการมีอำนาจของเขมรโบราณ ได้ระบุว่ามีการสร้างเกษตราริคม สร้างปราสาทหิน ขุดสระน้ำ และการถวายข้าทาสไว้ดูแลทำนุบำรุงศาสนสถานเป็นจำนวนมาก

จากที่กล่าวมาแล้วเกี่ยวกับการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวเขมรในเขตพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ จึงมีมาแต่โบราณกาลแล้ว และประชากรชาวเขมรในสมัยนั้นได้สืบเชื้อสายต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน โดยจะอยู่ในเขตท้องที่อำเภอกันทรลักษ์ ด้านที่ติดกับเขาพนมดงเร็ก แถบบ้านทุ่งใหญ่ บ้านประทาย บ้านบึงมะลู บ้านโคกเอนาว์ บ้านรุง บ้านทุ่งยาว เป็นต้น และบริเวณบ้านบักดอง บ้านพราน บ้านทุ่งเลน บ้านสำโรงเกียรติ บ้านไพร บ้านกระมัล บ้านกราม บ้านกันทรอม อำเภอขุนหาญ บ้านไพรบึง บ้านพราน บ้านสำโรงพลัน บ้านไพร อำเภอไพรบึง บ้านสำโรงระวี บ้านศรีแก้ว อำเภอศรีรัตนะ ชุมชนดังกล่าวเป็นชุมชนบริเวณโดยรอบของปราสาทเขาพระวิหาร ซึ่งอาศัยอยู่แถบห้วยชะยุ้ง และห้วยทาที่เป็นสาขาหนึ่งของห้วยชะยุ้ง

ส่วนอีกบริเวณหนึ่งที่พบว่ามีชาวเขมรอาศัยอยู่จำนวนมาก คือ บริเวณแถบที่ราบลุ่มห้วยสำราญ แถบอำเภออุษันธุ์ ปรากฏว่า บริเวณนี้มีชาวเขมรถิ่นไทยอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น ในเขตท้องที่ตำบลกันทรารมย์ หัวเสือ ใจดี โคกเพชร สะเดาใหญ่ อำเภออุษันธุ์ ตำบลละลม อำเภอภูสิงห์ ตำบลตุมสำโรงปราสาท อำเภอปรางค์กู่ จนถึงศรีสะเกษได้ชื่อว่าเมืองเขมรป่าดง

ในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พ.ศ.๒๓๒๔ เมืองกัมพูชาเกิดจลาจล เพราะเจ้าฟ้าทะละหะ (มู) และออกญาวิบุลราช (ซู) เป็นกบฏ....สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงโปรด ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกกับเจ้าพระยาสุรสีห์ ยกกองทัพไปปราบ แต่ยังไม่สำเร็จก็เกิดเหตุจลาจลในกรุงธนบุรี ต้องยกทัพกลับ สงครามครั้งนี้ เมืองอุษันธุ์ เมืองสุรินทร์ เมืองสังขะ ได้ร่วมยกกองทัพไปตีเมืองเสียมราฐ กำพงสวาย บันทายเพชร บันทายมาศ และได้นำชาวเขมรจำนวนมากมาไว้ที่สุรินทร์บุรีรัมย์ ต่อมาหลวงสุรินทร์ภักดีเจ้าเมืองสุรินทร์ ได้ให้บุตรชายของตนชื่อ สุ่น แต่งงานกับบุตรเจ้าเมืองบันทายเพชร ชื่อตามมาตวอ ซึ่งอพยพตามกองทัพมา ภายหลังนางได้เป็นชายาของเจ้าเมือง จึงนำเอาภาษาเขมร และราชพิธีสำนักเขมรมาใช้ต่อมาจนถึงรุ่นหลาน และอาจติดต่อกันมาถึงอุษันธุ์ เพราะใน พ.ศ. ๒๓๗๑ เมื่อโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสังขะบุรี (เกา) มาเป็นพระยาอุษันธุ์ภักดีนครศรีลำดวนปกครองเมืองอุษันธุ์ ซึ่งน่าจะมิมีชาวสังขะอพยพติดตามมาเป็นจำนวนมาก

ชาวเขมรรุ่นสุดท้ายจำนวนหนึ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดศรีสะเกษ เมื่อ พ.ศ.๒๔๑๐ พระยาอุษันธุ์ฯ (วัง) ได้กราบทูลขอตั้งบ้านลำห้วยแสนไพรอาบาล กับบ้านกันตวด ตำบลห้วยอุทุมพรริมเชิงเขาตอกขึ้นเป็นเมือง....พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ยกบ้านลำห้วยแสนไพรอาบาล เป็นเมืองกันทรลักษณ์ ยกบ้านกันตวด ห้วยอุทุมพร เชิงเขาตอกเป็นเมืองอุทุมพรพิสัย...ต่อมาผู้สำเร็จราชการอินโดจีนฝรั่งเศส ได้มีหนังสือทักท้วงต่อรัฐบาลสยามว่า ฝ่ายไทยตั้งเมืองรุกล้ำเข้าไปในดินแดนของฝรั่งเศส หลังจากตรวจสอบ ให้ย้ายเมืองกันทรลักษณ์ มาตั้งที่บ้านบักดอง ปัจจุบันอยู่ในท้องที่ อำเภอขุนหาญ ส่วนเมืองอุทุมพรพิสัย ย้ายมาตั้งที่บ้านผือ ตำบลเมือง อำเภอกันทรลักษณ์ในปัจจุบัน ซึ่งย่อมมีการอพยพไพร่พลเขมรมาด้วยจำนวนหนึ่ง

พิธีกรรม และวัฒนธรรมประเพณีของชนเผ่าเขมร

ชาวเขมรสูงส่วนมากอยู่ในชนบท มีชีวิตเรียบง่าย ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำนา ทำไร่ หนุมสาวรุ่นใหม่ที่ว่างจากการทำนา ทำไร่ จะเดินทางไปรับจ้างทำงานในตัวเมือง หรือในเมืองหลวง และเมื่อถึงฤดูกาลเพาะปลูก ก็จะเดินทางกลับภูมิลำเนา เพื่อประกอบอาชีพหลักของตน เป็นเช่นนี้เรื่อยไป ด้านความเชื่อของชาวเขมรในจังหวัดศรีสะเกษ ส่วนมากนับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่ และยังมีเชื่อในเรื่องผีสง เหวดา และวิญญาณ โดยมีความเชื่อว่าวิญญาณสามารถทำให้เกิดความสุขและความทุกข์กับชีวิตได้ตลอดเวลาถ้าไม่ปฏิบัติตนให้อยู่ในความถูกต้องตามทำนองคลองธรรม การกระทำความผิดที่อาจเกิดขึ้นต่อวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ และถูกวิญญาณเหล่านั้นลงโทษ วิญญาณนั้นมี ๒ จำพวก คือ วิญญาณฝ่ายร้ายและวิญญาณฝ่ายดี^{๔๖} ธรรมชาติของมนุษย์นั้นความเชื่อมีความจำเป็นเพื่อยึดถือไว้เป็นที่พึ่งปฏิบัติเพื่อความสุกกายสบายใจและความเรียบร้อยของสังคม ด้วยเหตุของ

^{๔๖}มกฏ แก่นเดียว, สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม ๑-๒, (กรุงเทพมหานคร : สยามเพรสแมเนจเม้นท์ จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๔๓๕-๔๔๑.

ความกลัวมาแต่ดั้งเดิมมนุษย์จึงเริ่มแสวงหาที่พึ่งที่ไถ่ตัวที่สุด เช่น ความยึดมั่นในอิทธิพลของธรรมชาติ อิทธิพลของวิญญาณของบรรพบุรุษ^{๔๗}

ยศ สันตสมบัติ กล่าวถึงศาสนาและความเชื่อว่า ศาสนา คือ ความเชื่อในดวงวิญญาณ การบวงสรวงบูชาการสร้างสัมพันธ์ภาพอันดีระหว่างมนุษย์กับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ในศาสนาที่ลี้ภัยศักดิ์สิทธิ์เข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์โดยตรงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงมีลักษณะของความเกรงขามและหวาดกลัว ก่อให้เกิดพิธีเช่นสรวงบูชาเพื่อเอาใจและต่อรองกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น^{๔๘}

ชัชวาล อ่อนละมุล ได้กล่าวไว้ในวิจัยเรื่อง ดนตรีและพิธีกรรมโงมมะมั่วดของหมู่บ้านวัฒนธรรม บ้านทุ่งใหญ่ อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ พบว่า พิธีกรรมโงมมะมั่วดเป็นความเชื่อของชาวไทยชาวไทยเชื้อสายเขมร ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษจัดทำขึ้นเพื่อรักษาพยาบาลผู้ป่วย ตามความเชื่อที่ว่าผีบรรพบุรุษเป็นผู้กระทำให้อาการป่วยโดยมีมะมั่วดเป็นร่างทรง วิธีการรักษาอาการป่วยใช้ตามความเชื่อของชาวไทยเชื้อสายเขมรนั้น การประกอบพิธีกรรมโงมมะมั่วดต้องมีองค์ประกอบที่ถูกต้องตามวิถีที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษ ถ้าการประกอบพิธีกรรมมีขั้นตอนไม่ถูกต้อง อาการป่วยไข้ก็จะไม่หาย และถือว่าเป็นการลบหลู่สิ่งศักดิ์สิทธิ์^{๔๙}

นริศ ทองบาง ได้กล่าวไว้ในวิจัยเรื่อง พหุนิยมทางศาสนาศึกษาเฉพาะกรณีความเชื่อในการประกอบพิธีกรรมโงมมะมั่วดของชาวไทยเชื้อสายเขมร ตำบลไพรบึง อำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ พบว่า ชาวไทยเชื้อสายเขมรเชื่อว่าวิญญาณมีส่วนทำให้ชีวิตมีความสุข คิดเป็นร้อยละ ๙๖.๓ และอีกร้อยละ ๘๓.๖ เชื่อว่าการประกอบพิธีกรรมโงมมะมั่วดเป็นพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์ทำให้หายป่วยไข้ได้^{๕๐}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวถึงสภาพจิตของปุถุชนว่า ยังมีความหวาดในอำนาจเร้นลับที่มองไม่เห็น จึงต้องยอมตอบสนองความต้องการเพื่อความปลอดภัยไว้ก่อน^{๕๑}

ในสมัยโบราณ จากหลักฐานจดหมายเหตุจีนกล่าวถึง คนในอาณาจักรพูนันว่า คนในอาณาจักรพูนันนั้น หน้าตาน่าเกลียด ผิวดำ ผมหยิก ไม่สวมเสื้อผ้าและรองเท้า ปลูกบ้ายกพื้นสูง มีการกินหาชนไก่และชนสุกร มีการค้าขายทอง เงินและผ้าไหมกับจีน มีอาชีพเพาะปลูก มีแหล่งน้ำใช้ร่วมกัน มีการโกนหนวดและผมในระหว่างการไวทุกข์ มีประเพณีการประกอบพิธีบูชาเทพเจ้าบนยอดเขา

จากหลักฐานดังกล่าว ถ้าชาวพูนันเป็นบรรพบุรุษของชาวเขมรสมัยปัจจุบันจริง อย่างที่นักประวัติศาสตร์ส่วนมากเชื่อกัน ก็นับว่าชีวิตความเป็นอยู่ของชาวพูนันและเขมรปัจจุบัน มีส่วนคล้ายกันพอสมควร เช่นลักษณะผิวของชาวเขมร จะมีผิวก่อนข้างดำและผมหยิก มีอาชีพเพาะปลูก มีการไว้

^{๔๗} งามเยาว์ ชาญณรงค์, ศาสนากับสังคม, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๗), หน้า ๒๓.

^{๔๘} ยศ สันตสมบัติ, มนุษย์กับวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๙๙.

^{๔๙} ชัชวาล อ่อนละมุล, “ดนตรีในพิธีกรรมมะมั่วดของหมู่บ้านวัฒนธรรม บ้านทุ่งใหญ่ อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๙).

^{๕๐} นริศ ทองบาง, “พหุนิยมทางศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีความเชื่อในพิธีกรรมโงมมะมั่วดของชาวไทยเชื้อสายเขมรตำบลไพรบึง อำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๓).

^{๕๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), เรื่องเหนือสามัญวิสัย อิทธิปาฏิหาริย์-เทวดา, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๐), หน้า ๔๔.

ทุกข์ด้วยการโกนผม และมีประเพณีขึ้นเขา เช่น ที่เขาสวาย จังหวัดสุรินทร์ และที่เขาคมนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นประเพณีที่จัดขึ้นทุกปี ราวก่อน พ.ศ. ๒๕๐๐ ในชนบทที่เขมรสูงอาศัยอยู่ มีการเลี้ยงหมูไว้ทั่วไปโดยปล่อยให้หากินเอง

อย่างไรก็ดี แม้ว่าชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเขมรสูงในชนบท มีลักษณะคล้ายคนไทยในท้องถิ่นทั่วไป แต่ถ้าจะเปรียบกับชาวเขมรต่ำในกัมพูชาแล้ว ความเป็นอยู่ ประเพณีและความเชื่อต่างๆ ของชาวเขมรสูง จะมีส่วนคล้ายกับชาวเขมรต่ำในประเทศกัมพูชามาก เช่น ลักษณะบ้านชั้นเดียวใต้ถุนสูง พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด การตาย การแต่งงาน การนับเวลา วัน เดือน ปี การเชื่อถือโหราศาสตร์ การรักษารักษาโรคแบบพื้นบ้าน การประกอบอาชีพ การละเล่นต่าง ๆ ตลอดจนอุปนิสัยส่วนบุคคล เป็นต้น อาหารหลักของชาวเขมรสูง คือ ข้าวเจ้า ส่วนอาหารพื้นเมืองที่รู้จักคือ ปลาเหาะเขมร (ปลาร้าเขมร) ปลาจ่อม ปลาแห้ง ปลาย่าง ปลาต้ม น้ำพริกจิ้มผัก เนื้อสัตว์ ผัก ส่วนอาหารว่างส่วนมากจะเป็นผลไม้ และขนมพื้นเมืองที่นิยม ได้แก่ ขนมกันตริยม ขนมโชค ขนมเนยล ขนมกันตางราง ขนมกระมอล ขนมมูก ขนมเนยงเล็ด เป็นต้น ซึ่งชื่อขนมเหล่านี้ล้วนเป็นชื่อในภาษาเขมรทั้งสิ้น

๓.๓.๓ ประวัติความเป็นมาของชาวลาว

ชาวลาวในจังหวัดศรีสะเกษนั้นมีความสัมพันธ์กับชาวลาวในประเทศลาวเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งขณะเดียวกันประชากรของประเทศลาวเองก็มีหลายเผ่าพันธุ์ ซึ่งประวัติศาสตร์ลาวระบุไว้ ดังนี้

ประเทศลาวมีพลเมืองประกอบด้วยหลายชนชาติกลุ่มชนและเผ่าชนที่รวมเข้าเป็นสามแห่งต่างกันคือ เหม้าอินโดนีเซีย เหม้าจีน และเหม้าไทลาว แต่ละแห่งมีนิสัยและจุดเฉพาะของตนในด้านวัฒนธรรมซึ่งมีผลอย่างยิ่งที่ทำให้วัฒนธรรมมีความมั่นคง เนื่องจากประเทศลาวมีหลายเผ่าพันธุ์ซึ่งโดยสรุปเหม้าอินโดนีเซียเป็นชนเผ่าที่ถูกเรียกว่า ลาวเทิงหรือชาวข่า เหม้าจีนเป็นชนเผ่าที่ระยะหลังเรียกว่าลาวสูง ได้แก่ พวกเผ่าแม้ว เผ่าเย้าฯ เหม้าไทลาวหมายถึงลาวที่ลุ่ม ได้แก่ ชนเผ่าไท ผู้ไท และลาว ดังนั้นการกล่าวถึงชาวลาวในจังหวัดศรีสะเกษจึงขอกล่าวเฉพาะเผ่าไทลาวเท่านั้น

ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๗ ได้มีชนเผ่าไทจำนวนหนึ่งล่องเรือลงมาจากตอนใต้ของประเทศจีนมาตามลำแม่น้ำแดง แม่น้ำอู แม่น้ำโขงลงมาประเทศลาว นำโดยขุนลอเข้ารบกับขุนฮางและหลานเหลน พ่ายหนีตกเมืองผาน้ำทาพันแล เมื่อนั้นขุนลอจึงได้ตั้งเมืองเป็นท้าวเป็นพญาแก่ลาวทั้งหลายก่อนท้าวพญาลาวทั้งหลายทั้งหมด จากขุนลอ ราชวงศ์ลาวได้สืบทอดกันลงมาอีก ๒๐ รัชกาลจนถึงสมัยท้าวฟ้าจุ่ม (พ.ศ. ๑๘๙๖-๑๙๑๖)

ในพุทธศตวรรษที่ ๑๔ เจ้าฟ้าจุ่มได้สร้างอาณาจักรล้านช้างขึ้นมีศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ คำสอนของศาสนาพุทธได้กลายเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชนชาวลาว วัดได้กลายเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมลาวตั้งแต่นั้นมา

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีอันยาวนานของไทย ประเทศลาวมีฐานะเป็นพันธมิตรของอาณาจักรอยุธยา ลาวมีศูนย์กลางการปกครองอยู่ที่เวียงจันทน์ ซึ่งปี พ.ศ. ๒๑๐๓ พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ได้สร้างนครเวียงจันทน์เป็นเมืองหลวงของลาวล้านช้าง

ใน พ.ศ. ๒๒๓๗ ทางราชสำนักนครเวียงจันทน์ เกิดแย่งชิงอำนาจกันพวกราชวงศ์ลาวต้องลี้ภัยการเมืองไปยังสถานที่ต่าง ๆ ส่วนหนึ่งมีผู้นำที่เป็นที่เคารพศรัทธาของประชาชนคือ พระครูยอดแก้ว วัดโพนสะเม็ก มีศิษย์ตามมามากประมาณสามพันคน ได้ลงมาอาศัยกับพญาข่าผสมลาวแห่งนครกาลจำบากนาคบุรีศรี ได้มีความสัมพันธ์กับข่าที่มีนางเภาและนางแพงเป็นผู้ครองนคร ท้ายที่สุดนคร

จำบากก็ตกอยู่ในอำนาจของราชวงศ์ลาวที่สถาปนาอาณาจักรลาวได้ขึ้นมา เปลี่ยนชื่อเป็น นครจำปาศักดิ์นั้นคบุรี มีกษัตริย์เชื้อสายลาวที่อพยพลงมานั้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ. ๒๒๕๖ พระนามว่า พระเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร (พ.ศ. ๒๒๕๖-๒๒๘๑) แล้วจัดการปกครองหัวเมืองข้าทั้งปวงทั้งในเขตลาวได้อันได้แก่ สาละวัน จำปาศักดิ์ อุดป้อ ตลอดจนส่งเสนาข้าราชการไปตั้งเมืองถึงบริเวณลุ่มแม่น้ำมูล-ชี ถึงเมืองศรีนครเขต ซึ่งเป็นเมืองลาวที่ตั้งใหม่ในเขตจังหวัดศรีสะเกษ

ชาวลาวที่เข้ามารุ่นนี้ จากหลักฐานน่าจะมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่หมู่บ้านใหญ่ ๆ ในลุ่มแม่น้ำมูล เช่น ที่ตั้งเมืองศรีสะเกษปัจจุบัน บ้านหนองครก บ้านคูชอด บ้านหนองโน อำเภอเมืองศรีสะเกษ ดังประวัติหมู่บ้านที่ได้รับไว้ บ้านหนองครก หมู่ ๑ และหมู่ ๕ อำเภอเมืองศรีสะเกษ เดิมเล่ากันว่าในวันพระข้างขึ้นและข้างแรมเวลากลางคืนเงียบสงัด จะได้ยินเสียงฆ้องเสียงกลองดังกระหึ่มที่หนองน้ำทั้งคืน และมีครกตำข้าวสีทองขนาดใหญ่ผุดขึ้นมาลอยอยู่เหนือน้ำ จากนั้นมีต้นเืองจึงเรียกบ้านหนองครกจนทุกวันนี้ บรรพบุรุษเดิมชาวหนองครกเป็นพวกลาวกาบที่มาจากนครจำปาศักดิ์ มาตั้งถิ่นฐานก่อนการตั้งเมืองขุนันธ์ บ้านคูชอด หมู่ ๑ หมู่ ๒ ตำบลคูชอด อำเภอเมืองศรีสะเกษ ชาวนบ้านคูชอดอพยพมาจากเมืองเวียงจันทน์ มาตั้งบ้านที่บ้านคูชอดเรียกว่าบ้านโนนหนองหว้า ต่อหลังเปลี่ยนชื่อเป็นบ้านคูชอด เมื่อเกิดศึกพระตาได้กวาดต้อนคนบ้านคูชอดกลับไปลาว จน พ.ศ. ๒๓๒๑ จึงได้อพยพกลับมาอยู่ที่เดิม บริเวณที่ตั้งเมืองศรีสะเกษในปัจจุบัน โดยเฉพาะบริเวณวัดมหาพุทธาราม ในช่วงที่มาตั้งเมืองพ.ศ. ๒๓๒๘ ได้พบพระพุทธรูปขนาดใหญ่อยู่กลางป่า ซึ่งปัจจุบันได้บูรณะให้เป็นพระประธานของอุโบสถหลังใหญ่ของวัดมหาพุทธาราม

เมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ พวกเจ้าลาวกลุ่มพระวอพระตาได้อพยพจากนครเวียงจันทน์เข้ามายังบริเวณลุ่มน้ำมูล-ชี เอกสารพื้นเมืองโยโสธรกล่าวว่า พบแต่พวกผีที่เป็นเจ้าของป่าและลำน้ำ จนมีการรบราฆ่าฟันก่อนที่จะตั้งหลักแหล่งได้

ในจังหวัดศรีสะเกษ ได้พบหลักฐานสำคัญว่าชาวลาวกลุ่มพระวอพระตา จะกระจายอยู่ในพื้นที่ จังหวัดศรีสะเกษหลายหมู่บ้าน ดังนี้

บ้านกุดโง้ง หมู่ ๖ ตำบลโพนข้า อำเภอเมืองศรีสะเกษ ตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ โดยมีผู้นำคือเจ้าชัยสารโพธิสาร เมืองเวียงจันทน์ อพยพมากับพระวอพระตา โดยมีลาวสืบจากเมืองจำปาศักดิ์รวมกลุ่มมาเป็นส่วนใหญ่ นำขบวนมาพิชิตชาวข่า ส่วย เยอ จนสามารถสร้างบ้านได้เมื่อวันเพ็ญเดือนห้า พ.ศ. ๒๓๒๐ ก่อนตั้งเมืองศรีสะเกษประมาณ ๕ ปี

บ้านโพนข้า หมู่ ๑ ตำบลโพนข้า อำเภอเมืองศรีสะเกษ อพยพมาจากดินแดนประเทศลาวเป็นพลพรรคบ่าวไพร่ของเมืองแสนหน้าจ้ำและพระวอพระตา โดยมีหลวงปู่สุริยา พระเถระอาวุโสหนีภัยมาด้วย

บ้านเมืองน้อย หมู่ ๑, ๖, ๗ ตำบลเมืองน้อย อำเภอกันทรารมย์ ความหมายของชื่อหมู่บ้านเป็นที่พักของผู้ครองนคร บ้านเมืองน้อยสืบเชื้อสายมาจากเมืองหนองบัวลำภู หรือนครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน ถิ่นฐานเดิมอยู่ที่จังหวัดอุดรธานีในปัจจุบันนี้ เมืองอินทเกศที่ตั้งอยู่ที่บ้านเมืองน้อย

อำเภอบึงบูรพ์ ชาวอำเภอบึงบูรพ์ โดยเฉพาะตำบลบึงบูรพ์หมู่ ๑,๒,๓,๘ ซึ่งได้แก่ บ้านเปาะ บ้านโนนสาวสวย บ้านจอมพระ บ้านนาสวน และบ้านนาหล่ม และเครือญาติของชาวบ้านเปาะในตำบลเปาะ ซึ่งได้แก่ บ้านหาด บ้านหมากยาง จะเป็นหมู่บ้านชาวลาวที่อพยพมาจากเวียงจันทน์ ด้วย

เหตุผลที่ไม่ปรากฏชัดหรือหลบเลี่ยงการเมือง สำเนียงภาษาที่ชาวบ้านเปาะพูดเหมือนกับพี่น้องลาวชาวอุบล

นอกจากนี้ วีรุต ไชยพรรณา ผู้ศึกษาเรื่องญาพ้อ กล่าวไว้ว่า เผ่าที่นับถือญาพ้อ คือเผ่าลาว จะปรากฏที่อำเภอบึงบูรพ์เกือบทุกหมู่บ้าน จะสังเกตเห็นว่าหมู่บ้านที่นับถือญาพ้อจะอยู่ใกล้กับบริเวณป่าดงภูดิน อำเภอราษีไศล ตำนานญาพ้อในจังหวัดศรีสะเกษจะเป็นแนวเดียวกันคืออุปราชาจากดินแดนลาว ได้อพยพมาตั้งหลักแหล่งที่บริเวณนี้ ต่อมาเกิดสงครามใหญ่ในกรุงเวียงจันทน์ระหว่างเจ้าสิริบุญสารกับพระวอพระตา การสู้รบฝ่ายหลังสู้ไม่ได้จึงหลบหนีจากกรุงเวียงจันทน์

อำเภอยางชุมน้อย มีชาวลาวที่อพยพมาคราวสงครามพระวอพระตา ส่วนหนึ่งมาอยู่ที่บ้านดอนใหญ่ แต่เมื่อสงครามสงบคิดถึงบ้านเดิม บางส่วนจึงอพยพกลับ ส่วนหนึ่งเดินทางมาถึงบ้านเจียงอี พบว่าเหมาะแก่การตั้งถิ่นฐาน จึงตั้งหลักแหล่งไม่เดินทางต่อ ส่วนหนึ่งเดินทางต่อไปพบสถานที่เหมาะสมมีเนินดิน มีแหล่งน้ำ มีโคกป่ายางชุกชุมจึงตั้งบ้านเรือนที่บ้านยางชุมน้อย โดยไม่ได้กลับไปเวียงจันทน์แต่อย่างใด

กลุ่มชาวลาวที่เข้ามาในสมัยกรุงธนบุรี

พ.ศ. ๒๓๒๑ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกกับเจ้าพระยาสุรสีห์เป็นแม่ทัพยกไปเมืองพิมายแต่งตั้งข้าหลวงออกมาเกณฑ์กำลังเมืองประทายสมัน เมืองรัตนบุรี และเมืองศรีนครลำดวน ยกไปตีเมืองจันทน์จำปาศักดิ์ จนได้ชัยชนะ ในการศึกครั้งนี้หลวงปราบ (เชียงชั้น) ทหารเอกในกองทัพได้ นางคำเวียงหญิงม่ายชาวลาวมาเป็นภรรยา มีบุตรชายติดตามมาด้วย คือ ท้าวบุญจันทร์ การชนะศึกสงครามครั้งนี้ ได้กวาดต้อนชาวเวียงจันทน์มาเป็นจำนวนมาก มาอยู่ที่ตำบลสี ตำบลขุณหาญ อำเภอขุณหาญ ตำบลหมากเขียบ อำเภอเมืองศรีสะเกษ บ้านตาอุด บ้านโสน อำเภอขุขันธ์ หลวงปราบ (เชียงชั้น) ได้นำครอบครัวของนางคำเวียงพร้อมบริวารไปอยู่ที่บ้านบก อำเภอขุขันธ์ ก่อนที่จะย้ายเมืองมาตั้งที่หนองแตระในเวลาต่อมา

กลุ่มชาวลาวและการกระจายตัวของชาวลาว

หลังจากที่ชาวลาวได้มาตั้งหลักฐานในพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษและจังหวัดข้างเคียง เช่น ร้อยเอ็ด อุบลราชธานี ชาวลาวส่วนใหญ่จะนับถือศาสนาพุทธ สนใจในด้านการศึกษาล่าเรียน มีทั้งการบวชเรียนเป็นจำนวนมาก ประกอบกับการเปิดขยายโรงเรียนในหมู่บ้านต่างๆ มากขึ้น ชาวลาวที่เรียนหนังสือได้เป็นครูและเป็นพระจึงได้เผยแพร่ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมทางภาษาเข้าไปยังชุมชนชาวพื้นเมือง ชาวกวย เขมร เยอ มากขึ้นเรื่อย ๆ ประกอบในระยะหลังนี้ชาวลาวได้อพยพเข้าไปแทรกอยู่เกือบทุกอำเภอโดยเฉพาะอำเภอเมือง ยางชุมน้อย กันทรารมย์ โนนคูณ กันทรลักษณ์ จะมีประชากรชาวลาวเพิ่มมากขึ้น ปัจจุบันภาษาลาวได้กลายเป็นภาษาที่ใช้ในการสื่อสารส่วนใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ

๓.๓.๓ ประวัติความเป็นมาของชาวเยอ

ชาวเยอ เป็นชาวพื้นเมืองกลุ่มหนึ่ง ที่จัดอยู่ในกลุ่มภาษามอญ-เขมร เรียกตนเองว่า กวย มีความหมายว่า คน หากจัดกลุ่มแล้ว ชาวเยอจัดอยู่ในกลุ่มของชาวกวย มีภาษาพูดภาษาเดียวกัน ซึ่งมีเพียงบางคำเท่านั้นที่แตกต่างกัน

การพัฒนาของชาติพันธุ์ในอดีต จังหวัดศรีสะเกษนับได้ว่าเป็นบริเวณที่มีความสำคัญแห่งหนึ่งในเรื่องพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือในด้านตำแหน่งและ

สภาพแวดล้อมของภูมิศาสตร์ ศรีสะเกษอยู่ในบริเวณที่เรียกว่า ลุ่มแม่น้ำมูล-ชีตอนล่าง (Lower Mun-Chi basin) เพราะเป็นบริเวณที่แม่น้ำมูลและแม่น้ำชีใกล้จะไหลมาบรรจบกัน

ในพื้นที่บริเวณดังกล่าวนี้ นักโบราณคดีเรียกที่ราบลุ่มในเขตอำเภอราชไศล จังหวัดศรีสะเกษว่า ที่ราบลุ่มราชไศล ชุมชนโบราณที่พบมักเป็นเนินดินที่มีทั้งคูน้ำล้อมรอบและไม่มีคูน้ำล้อมกระจายอยู่ทั่วไป แสดงให้เห็นการอยู่สืบเนื่องของผู้คนมาหลายยุคหลายสมัย ยิ่งกว่านั้นบางชุมชนก็พบเครื่องมือหินขัดและบางชุมชนก็เป็นแหล่งทำเกลือ ชุมชนที่มีอายุเก่าแก่กว่าแหล่งอื่นๆ ในบริเวณนี้ได้แก่ บ้านโนนสูง ตำบลหนองแค บ้านดอนเกลือ ตำบลคู บ้านคูสระ ตำบลไผ่ และบ้านโพนแบง บ้านบึงหมอก เป็นต้น ที่บ้านดอนเกลือนั้น นอกจากมีคูน้ำล้อมรอบแล้วก็มีการทำเกลือและถลุงเหล็กด้วย นับว่าชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ของศรีสะเกษคือชุมชนในยุคเหล็ก ประมาณ ๒,๕๐๐-๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว ชุมชนขนาดใหญ่ที่มีอายุในสมัยทวารวดีและสมัยขอม ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๘ ลงมาก็คือชุมชนที่มีคูน้ำล้อมรอบสองชั้น มีการปั้นภาชนะดินเผา และมีเสมาหินที่มีอายุรวมสมัยทวารวดีและมีซากปราสาทหินกระจายอยู่จำนวนมากทั่วเขตพื้นที่ แสดงให้เห็นอิทธิพลขอมที่มีต่อชุมชนในศรีสะเกษ^{๕๒}

จุดเด่นของชาวเยอก็คือ มีความเหนียวแน่นในการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมทางภาษาของกลุ่มชนไว้เป็นอย่างดี จากการสัมภาษณ์ ประเสริฐ คำหล้า ผู้นำชาวเยอ บ้านโพนค้อ อำเภอมือ จังหวัดศรีสะเกษ เมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้เล่าให้ฟังว่า ในหมู่บ้านชาวเยอทุกหมู่บ้าน จะพูดภาษาเยอ ชาวลาวหรือคนหมู่บ้านอื่นที่มาตั้งหลักฐานในหมู่บ้าน จะเปลี่ยนจากภาษาพูดเดิมของตน มาพูดภาษาเยอ และปฏิบัติตามธรรมเนียมเยอด้วย ชาวเยอทั่วไปจะสูงประมาณ ๑๖๕ เซนติเมตร ผิวดำแดง การตั้งหมู่บ้านส่วนใหญ่จะตั้งในเขตใกล้ลำน้ำ หรือลำห้วย เช่น บ้านเมืองคง บ้านท่าโพธิ์ บ้านใหญ่ บ้านกลาง บ้านโนน บ้านฮ่องโสก บ้านหลุมโมก บ้านดอนเรือ บ้านหนองบาก บ้านห้วย อำเภอราชไศล ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำมูล บ้านโนนแกด บ้านขมิ้น อำเภอมือ จังหวัดศรีสะเกษ บ้านโพธิ์ศรี ตำบลโนนเพ็ก อำเภอยะหา ตั้งอยู่ที่ราบลุ่มห้วยแฮด บ้านปราสาทเยอ บ้านโพนปลัด บ้านเขว ตำบลปราสาทเยอ ตั้งอยู่ที่ราบลุ่มห้วยทา บ้านกุง บ้านวังไฮ บ้านขาม บ้านกลาง บ้านจิกตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มลำน้ำเสียว เป็นต้น ที่น่าสนใจคือชาวเยอในแต่ละหมู่บ้านมีความสัมพันธ์ในลักษณะเครือญาติ ปกติชาวเยอมีอาชีพทำนา แต่บางส่วนมีความชำนาญในด้านช่าง

เนื่องจากประเทศลาวมีหลายเผ่าพันธุ์ซึ่งโดยสรุปเหง้าอินโดนีเซียเป็นชนเผ่าที่ถูกเรียกว่า ลาวเทิงหรือชาวข่า เหง้าจีนเป็นชนเผ่าที่ระยะหลังเรียกว่า ลาวสูง ได้แก่ พวกเผ่าแม้ว เผ่าเย้า ฯ เหง้าไทลาวหมายถึงลาวที่ลุ่ม ได้แก่ ชนเผ่าไท ผู้ไทและลาว ดังนั้นการกล่าวถึงชาวลาวในจังหวัดศรีสะเกษจึงขอล่าวเฉพาะเผ่าไทลาวเท่านั้น

ประวัติความเป็นมา

ตำนานของชาวเยอในศรีสะเกษ จะเริ่มต้นที่ พญาทศศิลา เป็นหัวหน้านำคนเผ่าเยออพยพมาทางเรือ มาตั้งเมืองคงโคก หรือเมืองคง ปัจจุบันนี้ ซึ่งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำมูล ซึ่งอุดมสมบูรณ์สมบูรณ์ด้วยสัตว์น้ำ และเป็นเส้นทางคมนาคมในการติดต่อค้าขาย มูลเหตุของการตั้งชื่อเมืองอาจมาจากการที่

^{๕๒} คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, หนังสือเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่องวัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดศรีสะเกษ, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.พ., ๒๕๔๒), หน้า ๒๔-๓๖.

พื้นที่เหล่านี้อาจมีปามะม่วงมาก่อนแล้ว หรือมีการปลูกต้นไม้ผล เช่น ขนุน มะม่วง มะนาว มะพร้าว ฯลฯ ผลไม้ที่ปลูกง่ายและให้ผลเร็วคือ มะม่วง มะม่วงภาษาเยอว่า เยาะค็อง หรือ เยาะก็อง ต้นมะม่วงที่มีอยู่จำนวนมากที่มีอยู่จำนวนมากจึงเรียกตนเองว่าเมืองเยาะค็อง และเพี้ยนเป็นเมืองคอง-เมืองคอง ในที่สุด ปัจจุบันมีรูปปั้นพญากตะศิลา ที่บึงคงโคก บ้านหลุมโมก ตำบลเมืองคอง อำเภอราชสีห์ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นที่เคารพของชาวเยอและมีการบวงสรวงในวันเพ็ญเดือนสามทุกปี

การอพยพของพญากตะศิลาเป็นคำบอกเล่าที่น่าสนใจ เพราะใช้เรือส่วง (เรือยาวที่ใช้พายแข่งกัน) ๒ ลำ เรือลำที่ ๑ ชื่อ คำผาย เรือลำที่ ๒ ชื่อคำม่วน แต่ละลำมีคนได้ประมาณ ๔๐-๕๐ คน พายจากลำน้ำโขงเข้าปากน้ำมูล รอนแรมทวนกระแสน้ำขึ้นมาเรื่อยๆ ผ่านเมืองไหนก็บอกกล่าวเจ้าเมืองนั้นว่าจะไปตั้งเมืองใหม่อยู่ เจ้าเมืองๆ นั้นก็ให้ไปเลือกอยู่ตามความเหมาะสม ถึงบ้านท่า ตำบลส้มป่อย ก็พาไพร่พลแวะพักแรม รุ่งขึ้นวันใหม่ก็นำพวกออกสำรวจหาพื้นที่ตั้งเมือง มาเห็นเมืองร้าง เป็นเนินดินสูง มีคูน้ำล้อมรอบ ที่บึงคงโคกทุกวันนี้ เห็นว่ามีสภาพภูมิประเทศเหมาะสมก็นำไพร่พลตั้งบ้านเรือน ปัจจุบันที่เมืองคงโคกมีศาล และรูปปั้นของพญากตะศิลา เป็นที่เคารพสักการะบนบานของชาวบ้านเป็นประจำ

ต่อมาเมื่อจำนวนพลเมืองเพิ่มมากขึ้นก็ขยายกันมาอยู่ริมฝั่งแม่น้ำมูลที่บ้านกลาง บ้านใหญ่ บ้านโนน และบ้านท่าโพธิ์ รวมเรียกว่าเมืองคอง เวลาผ่านไป มีพลเมืองเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จึงอพยพไปตั้งหมู่บ้านใหม่ในที่ต่างๆ เช่น ทิศเหนือ บ้านห้วยน ทิศใต้ข้ามลำน้ำมูล ที่บ้านค้อเยอ บ้านขมิ้น บ้านโนน แกต อำเภอเมืองศรีสะเกษ บางส่วนเลยไปที่บ้านโนนปลัด อำเภอพยุห์ บ้านประสาทเยอ บ้านประอาจ อำเภอไพรบึง ทางทิศตะวันตกไปที่บ้านกุง บ้านเชือก บ้านจิก บ้านขาม และบางส่วนเลยทุ่งกุลาร้องไห้ไปที่บ้านอีเม้ง บ้านหัวหมู อำเภอพยุห์ จังหวัดมหาสารคาม

กล่าวได้ว่า บรรดาชุมชนในเขตทุ่งราชสีห์ของจังหวัดศรีสะเกษนั้น มีการพัฒนาการของบ้านเมืองในยุคแรกเริ่มประวัติศาสตร์ที่พัฒนาขึ้นในกลุ่มน้ำมูล-ชี การเติบโตและการขยายตัวของประชากรน่าจะพัฒนาขึ้นในที่ราบลุ่มแม่น้ำมูล-ชี ตอนล่าง ซึ่งมีทุ่งราชสีห์เป็นส่วนหนึ่งก่อน แล้วจึงขยายตัวไปทางเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือเข้าสู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงที่มีเขตการคมนาคมติดต่อกับบ้านเมืองนอกภูมิภาคอื่นที่ไกลออกไปทั้งในเขตพื้นที่ประเทศลาว ญวน และเขมร เป็นต้น

๓.๔ สรุปท้ายบท

จากประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชนสี่เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ พอสรุปได้ว่า จังหวัดศรีสะเกษ ตั้งอยู่ในเขตภาคอีสานตอนใต้ซึ่งเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของประเทศไทย เดิมเป็นป่าดงที่ตกทึบมีความอุดมสมบูรณ์มาก มีแม่น้ำไหลผ่านหลายสาย อาทิ แม่น้ำมูล แม่น้ำสาขาอีกหลายสาขา มีหนอง บึง มากมายมี ปลาชุกชุม มีสัตว์ป่าแทบทุกชนิดอาศัยอยู่ เหมาะสำหรับการตั้งถิ่นฐาน อิทธิพลของวัฒนธรรมที่แพร่เข้าครอบงำท้องถิ่น เนื่องจากประเทศไทยตั้งอยู่ระหว่างประเทศใหญ่ที่เป็นปึกแผ่นมานาน ซึ่งได้แก่ อินเดียและจีน วัฒนธรรมของประเทศทั้งสองจึงแพร่เข้ามาประเทศไทย คนไทยจึงยอมรับเอาวัฒนธรรมอินเดียและจีนมาใช้ในการดำเนินชีวิต เช่น ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพุทธ ระเบียบกฎหมายเกี่ยวกับการปกครองบริหารประเทศ สถาปัตยกรรม อาหารการกิน ต่อมาในระยะหลังๆ วัฒนธรรมตะวันตกได้แพร่เข้ามาครอบงำท้องถิ่น นับวันแต่จะมากขึ้น จนวัฒนธรรมท้องถิ่นจริงๆ แทบจะไม่มีให้เห็น ในสังคมเมืองไม่สามารถแยกได้ว่าประชาชนมีวิถีชีวิตแบบใด เพราะ

วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีความเชื่อแบบดั้งเดิมได้ถูกกลืนหายไปตามกาลเวลา จะมีให้เห็นก็เฉพาะในชนบทที่ห่างไกลความเจริญบางแห่ง บางหมู่บ้านเท่านั้น ชาติพันธุ์ของมนุษย์ที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น แม้ว่าวัฒนธรรมของชนชาติอื่นจะแพร่เข้ามามากมายเพียงใด แต่ก็ยังไม่สามารถที่จะครอบงำความเชื่อเก่าๆ ของชนในท้องถิ่นได้ทั้งหมด ภาษาขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นก็ยังไม่สูญสิ้นไปเลยทีเดียว ถ้าวิถีชีวิตในสังคมนั้นยังไม่ถูกทำลายไป ชาวศรีสะเกษส่วนใหญ่ยังเป็นชาวชนบท ตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นบ้านใหญ่ๆ ในแต่ละหมู่บ้านประกอบด้วยบ้านหลายหลังคาเรือน ยังคงทำไร่ทำนา ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์อยู่เช่นเดิม จังหวัดศรีสะเกษเป็นจังหวัดในภาคอีสานตอนล่าง จังหวัดศรีสะเกษจึงมีกลุ่มคนอาศัยอยู่หลายชาติพันธุ์ที่รับรู้โดยทั่วไปก็คือ ๔ ชนเผ่า ประกอบด้วยลาว เขมร กูย และเยอ โดยเฉพาะชาวกูยนั้น จากการศึกษาของนักประวัติศาสตร์ พบว่า เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งอพยพมาจากอินเดียเมื่อครั้งถูกอารยันรุกราน จึงอพยพมาทางตะวันตกจนถึงลุ่มแม่น้ำคงคา (แม่น้ำสาละวิน) และแม่น้ำโขง (แม่น้ำโขง) ตอนบน พวกที่อพยพไปทางแม่น้ำคงคากลายเป็นบรรพบุรุษของมอญหรือรามัญ ส่วนพวกที่อพยพไปทางแม่น้ำโขงบางพวกก็ไปอาศัยอยู่ตามที่ราบสูงแถบเทือกเขาต้องแฮก(ดงรัก) และบางพวกอยู่ตามชายเขาต่างๆ เรียกว่า สวะ ข่า ขม ส่วย กวย หรือกูย แตกต่างกันไป ชาวกูยเข้ามาทางประเทศไทยโดยอพยพมาจากแขวงอัตตะปือ ประเทศลาว เข้ามาอยู่ในแถบเขมรป่าดง ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ประมาณปี พ.ศ.๒๑๙๙-๒๒๓๑ ในยุคปลายอยุธยาจนถึงสมัยกรุงธนบุรีในปี พ.ศ.๒๒๔๕-๒๒๓๖ การอพยพได้ยุติลงในสมัยรัชกาลที่ ๔ ปัจจุบันกลุ่มชาติพันธุ์ได้อาศัยอยู่โดยทั่วไปทั้งในภาคกลาง เช่น จังหวัดสุพรรณบุรี ปราจีนบุรี แต่ที่อาศัยอยู่เป็นจำนวนมากคือในเขตอีสานตอนล่าง คือ จังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ นครราชสีมา อุบลราชธานี และมหาสารคาม ในส่วนของจังหวัด ศรีสะเกษมีกลุ่มชาติพันธุ์อาศัยอยู่อย่างหนาแน่น กลุ่มชาติพันธุ์นอกจากมีภาษาพูดเป็นของตนเองแล้วยังมีเอกลักษณ์ของตนเองหลายอย่าง เช่น วิถีชีวิต เครื่องแต่งกาย อาหาร ที่อยู่อาศัย พิธีกรรม และความเชื่อเป็นของตนเอง เป็นต้น